

KULUTTAJATAITOJA OPITAAN LIIAN MYÖHÄÄN JA LIIAN VÄHÄN

Selvitys oppikirjojen
sisältämästä kuluttaja-
tiedosta

Taina Mäntylä
Eija Kuoppa-aho

Kuluttajaviraston julkaisusarja 4/2008

ISBN 978-951-681-141-6
ISSN 1796-0118

Julkaisija
Kuluttajavirasto

Julkaisun päivämäärä
30.5.2008

Tekijät Eija Kuoppa-aho Taina Mäntylä		Julkaisun laji Selvitys	
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Kuluttajataitoja opitaan liian myöhään ja liian vähän - selvitys oppikirjojen sisältämästä kuluttajatiedosta			
Tiivistelmä <p>Kuluttajatietoa ei opeteta kouluissa omana oppiaineenaan, vaan sitä käsitellään useiden eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien yhteydessä. Kuluttajakasvatukseen kuuluu seitsemän aihealuetta: yksityistalous, kuluttajaoikeus, mainonta ja vaikuttaminen, ympäristö ja etiikka, turvallisuus, elintarvikkeet sekä media. Kuluttajakasvatuksen aiheet on perinteisesti ymmärretty taidoiksi, joita teini-ikäiset tarvitsevat aikuisuutta varten. Yhteiskunnan ja markkinoiden muutosten seurauksena kuluttajataitoja tarvitaan kuitenkin jo ensimmäisistä kouluvuosista lähtien.</p> <p>Oppilaat toimivat markkinoilla kuluttajina ja se asettaa paineita kouluopetukselle. Opettajalla on lukuisia mahdollisuuksia ottaa kulutukseen liittyviä näkökulmia esille opetuksessaan. Esimerkiksi koulussa on kännykän käyttöön liittyviä sääntöjä, niiden kautta voidaan opettaa hyvän käytöksen lisäksi markkinoinnin, sopimusehtojen, rahankäytön, virheestä valittamisen ja vaikkapa kierrätyksen teemoja. Kysymys on uusista tiedollisista opetussisältökokonaisuuksista, mutta myös tavasta yhdistää nuorten arkipäivän ilmiöt kiinnostaviksi oppisisällöiksi .</p> <p>Lapset ja nuoret eivät ole täysivaltaisia kuluttajia, he tarvitsevat kuluttajataitoja toimiakseen markkinoilla turvallisesti. Oppikirjojen on tarpeen tarjota perustietoja ja taitoja markkinoilla toimimiseen jo ensimmäisiltä luokilta alkaen.</p> <p>Kuluttajaviraston selvityksen mukaan nykyiset oppikirjat eivät riitä yksinään vastaamaan opetussuunnitelman ja muuttuvan yhteiskunnan vaateisiin. Käytännössä kuluttajakasvatuksen aihepiirejä käsitellään oppikirjoissa vasta seitsemännestä vuosiluokasta ylöspäin ja silloinkin niukasti.</p> <p>Tässä selvityksessä arvioitiin kuluttajasisältöjen määrä oppikirjoissa eri luokka-asteilla ja oppiaineissa. Lisäksi selvitettiin mahdollistavatko oppikirjat kuluttajakasvatuksen opettamista laaja-alaisesti. Selvityksessä ovat mukana peruskoulun kaikille yhteiset aineet. Mukaan otettiin mukaan keskeisimmät kuluttajakasvatuksen sisällöt. Arvioitavana oli 85 kirjaa kolmelta eri kustantajalta: WSOY, Tammi ja Otava.</p> <p>Selvityksen pohjalta esitetään, että kuluttajakasvatuksen oppimisaineistoja kehitetään käynnistämällä oppikirjakustantajien kanssa kehittämishanke, jossa kuluttajatieto jäsennetään kokonaisuvaltaista oppimista tukeviksi kokonaisuuksiksi koko perusopetuksen ajaksi. Lisäksi kannustetaan opettajankoulutusta lisäämään kuluttaja- ja talouskasvatuksen opetuksen tutkimusta. On tarpeen selvittää, miten teoreettinen kuluttajatieto opetetaan arjen ilmiöiden kautta kiinnostavasti ajankohtaisia kuluttaja-asioita käsitellen.</p>			
Avainsanat (asiasanat) Opetus, kasvatustieteet, kuluttajatieto, kuluttajakasvatustieteet, oppikirjat, opetussuunnitelma.			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Kuluttajaviraston julkaisusarja 4/2008		ISSN ISSN 1796-0118	ISBN ISBN 978-951-681-141-6
Kokonaissivumäärä 34	Kieli Suomi	Hinta	Luottamuksellisuus Julkinen

Utgivare
KonsumentverketUtgivningsdatum
30.5.2008

Författare Författare Eija Kuoppa-aho Taina Mäntylä		Typ av publikation Utredning	
Publikation (även den finska titeln) Kuluttajataitoja opitaan liian myöhään ja liian vähän - selvitys oppikirjojen sisältämästä kuluttajatiedosta Barn och unga lär sig konsumentfärdigheter för sent och för litet – utredning av läroböckernas konsumentinformation.			
Referat Konsumentinformation undervisas inte i skolorna som ett eget läroämne, det behandlas i anknytning till flera olika läroämnen och ämnesshelheter. Konsumentfostran består av sju ämnesområden: privatekonomi, konsumenträtt, reklam och påverkan, miljö och etik, säkerhet, livsmedel och medier. Ämnena inom konsumentfostran har av hävd setts som färdigheter som tonåringar behöver som vuxna. Till följd av förändringarna i samhället och på marknaden behövs emellertid konsumentfärdigheter redan under de första skolåren.. Eleverna är konsumenter på marknaden och det ställer krav på skolundervisningen. Läraren har talrika möjligheter att ta upp synvinklar som berör konsumtionen i sin undervisning. Som exempel kan nämnas reglerna om mobiltelefonen i skolan. Med hjälp av dem kan man undervisa i gott uppförande och därtill ta upp teman kring marknadsföring, avtalsvillkor, användningen av pengar, klagomål gällande ett fel och också återvinning. Frågan gäller nya kunskapsmässiga undervisningshelheter, men också sättet att kombinera fenomen i ungdomarnas vardag till intressant lärostoff. Barn och unga är inte vuxna konsumenter, de behöver konsumentfärdigheter för att kunna agera på marknaden på ett tryggt sätt. Läroböckerna borde ge basinformation och färdigheter att agera på marknaden redan i de första klasserna. Enligt Konsumentverkets utredning är enbart de nuvarande läroböckerna inte tillräckliga för att tillgodose kraven i läroplanen och det föränderliga samhället. I praktiken behandlas ämnen kring konsumentfostran först från sjunde klassen uppåt, och även då rätt knappt. I denna utredning utvärderades mängden konsumentinnehåll i läroböckerna i olika årskurser och läroämnen. Därtill utreddes huruvida det var möjligt att med tillbudsstående läroböcker undervisa konsumentfostran på en bredare basis. Utredningen omfattade grundskoleämnen som var gemensamma för alla. Man inkluderade det centrala innehållet i konsumentfostran. Totalt 85 böcker från tre olika förläggare utvärderades: WSOY, Tammi och Otava. Utgående från utredningen föreslås att läromedlen i konsumentfostran utvecklas genom ett utvecklingsprojekt med läroboksförläggarna, där konsumentinformationen struktureras till helheter som stödjer en övergripande inläring under hela grundskoleundervisningen. Därtill uppmanas lärarutbildningen att öka forskningen i undervisning av konsument- och ekonomisk fostran. Det är nödvändigt att utreda på vilket sätt undervisningen i teoretisk konsumentinformation genom vardagliga fenomen kunde behandla aktuella konsumentfrågor på ett intressant sätt.			
Nyckelord Undervisning, fostran, konsumentinformation, konsumentfostran, lärobok, läroplan.			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Konsumentverket Publikationsserie		ISSN 0788-544X	ISBN 951-681-009-8
Sidoantal 34	Språk Finska	Pris	Sekretessgrad Offentlig

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe	2
Johdanto	4
1. Selvityksen lähtökohdat	5
1.1. Miksi kuluttajakasvatusta tarvitaan?	5
1.2. Kuluttajatiedon opetus	5
1.3. Selvityksen tarkoitus ja eteneminen.....	6
2. Kuluttajatieto aihealueittain	8
2.1. Yksityistalous.....	8
2.2. Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus	9
2.3. Markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen.....	11
2.4. Kulutus, ympäristö ja etiikka	13
2.5. Elintarvikkeet	14
2.6. Tuoteturvallisuus.....	15
3. Kuluttajatieto oppiaineittain	16
3.1. Kuluttajasisältöjen määrää oppikirjoissa on tarpeen lisätä	16
3.2. Äidinkieli	17
3.3. Matematiikka	18
3.4. Ympäristö- ja luonnontieto	19
3.5. Biologia ja maantieto	20
3.6. Terveystieto.....	20
3.7. Yhteiskuntaoppi	21
3.8. Kotitalous	21
4. Johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset	22
4.1. Perinteinen kuluttajatieto on riittämätöntä.....	22
4.2. Kuluttajatietoa opetetaan perusopetuksen ylemmillä luokilla	22
4.3. Kuluttajakasvatuksen määrää on tarpeen lisätä ja asiasisältöjä voidaan kehittää.....	23
Lähteet	24
Liitteet	25

ESIPUHE

Kuluttajakasvatuksen tarve ja menetelmät muuttuvat yhteiskunnan ja markkinoiden muuttuessa. Puhuttaessa kulutuskäyttäytymisen ongelmista kysytään usein, miksi tätä ei opeteta koulussa. Kuluttajavirastossa katsottiin tarpeelliseksi selvittää, mitä kouluopetukseen tarkoitettut oppikirjat tarjoavat oppijalle. Haasteita oppikirjojen sisällölle asettavat seuraavat muuttuvan tieto- ja taitotarpeen taustalla olevat seikat.

Raha on muuttunut konkreettisista kolikoista ja seteleistä matkapuhelimen virtuaalilompakoksi, jonka saldo yhdistyy pankkitilin sijasta puhelineläkkeeseen. Tietoja taloudesta saadaan monesta eri mediasta. Opettajat ja vanhemmat eivät välttämättä ole tietoisia siitä, millaisia kaupallisia vaikutteita nuoret kohtaavat. Vanhempien medialukutaito ja tekninen osaaminen on usein heikompaa kuin lapsilla. Pahimmillaan lapset jäävät ilman kasvattavien aikuisten ohjausta markkinoiden vaikutuspiiriin. Oppikirjan ja koulun rooli korostuu, ja opettajilla on vaativa haaste pysyä mukana markkinoiden muutoksessa kuluttajakasvattajina.

Kuluttamisella on monia merkityksiä, jotka aiheuttavat haasteita kasvatukselle. Kuluttaminen ja esimerkiksi rahankäyttö ovat jokapäiväisen elämisen taitoja, niiden kautta liitytään ryhmään, haetaan sosiaalista hyväksyntää ja opitaan tottumuksia. Niillä ilmennetään myös omaa identiteettiä. Kuluttamisella ja omistamisella voidaan pyrkiä turvallisuuteen, omavaraisuuteen ja itsenäisyyteen. Joillekin kulutus on itsensä toteuttamista, valinnanvapautta ja sosiaalisten suhteiden hoitamista. Kulutus on ennen muuta tapakysymys; tottumukset ohjaavat kuluttamista enemmän kuin tieto. Kuluttajan saamat viestit ovat ristiriitaisia riippuen siitä, puhutaanko kulutuksesta kansantalouden mittarina, yksityistalouden vai ympäristön kannalta. Kuluttaja elää infohätkyn keskellä, ja siksi oppikirjan merkitys lapsen ja nuoren tiedon jäsentäjänä kasvaa.

Kulutustottumuksia, rahankäyttöä ja arvostuksia opitaan sosiaalistumalla. Tästä esimerkkinä ovat pikalainat tai nettipelit, joissa hankitaan maksullista virtuaalitavaraa. Palvelut löytävät markkinansa nuorten kokemattomuuden ja optimismin kautta. Koulussa näitä ilmiöitä voi ja pitääkin käyttää opetuksen sisältönä. Näin onnistuu kuluttajakasvatuksen sitominen arkikokemuksiin ja ajankohtaisiin yhteiskunnassa tapahtuviin ilmiöihin. Oppikirjoissa kuluttajatieto tulee ryydittää tehtävillä, joissa omaa toimintaympäristöä tutkitaan kriittisesti. Menetelmien tulee olla oppijalähtöisiä ja aktivoivia.

Tämän selvityksen kohteeksi valittiin oppikirjat, koska niillä on merkittävä rooli opetuksessa ja niitä käytetään yleensä jokaisessa koulussa. Myös muun ajankohtaisen aineiston käyttö kuuluu opetukseen, mutta se jätettiin aineiston laajuuden ja monimuotoisuuden takia pois. Selvitys rajattiin yhteistyössä Opetushallituksen kanssa niihin oppiaineisiin, joissa kuluttajakasvatus tavoittaa kaikki oppilaat.

Selvityksessä kartoitettiin kuluttajakasvatuksen oppikirjojen nykytilaa, ja saatuja tietoja käytetään kuluttajakasvatuksen tukemiseen kun

- otetaan kantaa kuluttajakasvatuksen nykytilaan,
- arvioidaan olemassa olevia oppimisasiaineistoja,
- kehitetään uusia oppimisasiaineistoja,
- tuodaan esille kuluttajakasvatuksen mahdollisuuksia,
- annetaan ehdotuksia kouluopetuksen monipuolistamiseksi ja
- aktivoidaan kasvatuksen ja opetuksen eri toimijoita tuottamaan aineistoja, joissa on mukana kuluttajanäkökulma.

Selvityksen pohjalta Kuluttajavirasto ehdottaa, että

1. Kuluttajakasvatuksen oppimisaineistoja sekä oppikirjoissa että verkossa kehitetään
2. Kuluttaja- ja talouskasvatuksen opetuksen tutkimusta lisätään

Selvitys liittyy Kuluttajaviraston lakisääteiseen tehtävään – koulujen kuluttajakasvatuksen tukemiseen. Selvityksen tekijöistä ylitarkastaja Taina Mäntylä toimii Kuluttajavirastossa kuluttajakasvatuksen asiantuntijana. Kotitalousopettaja ja luokanopettaja Eija Kuoppa-aho työskentelee perusopetuksen päätoimisena tuntiopettajana Taimelan koulussa Lehtimäellä.

Kuluttajavirasto kiittää opetusneuvos Marjaana Mannista Opetushallituksesta arvokkaista kommentteista ja yhteistyöstä selvitystä tehtäessä. Kuluttajavirasto kiittää myös kustantajia, jotka antoivat oppikirjansa käyttöön selvitystä varten. Lisäksi selvityksen tekijät kiittävät kaikkia, jotka ovat kommentoineet työtä sen etenemisen aikana ja näin edesauttaneet kuluttajakasvatuksen kehittämistä.

Helsingissä toukokuussa 2008

Taina Mäntylä
Eija Kuoppa-aho

JOHDANTO

Tekniikka, media, vapaa-ajan monipuolistuminen ja oman roolin löytäminen yhteiskunnassa aiheuttavat oppilaille haasteita. He toimivat markkinoilla kuluttajina, mikä tuo mukanaan paineita kouluopetukselle. Koulussa käsitellään kuluttamiseen liittyviä kysymyksiä usein koulutyötä häiritsevinä muoti-ilmiöinä, mutta laajemmin ajateltuna kysymys on uusista tiedollisista opetussisältökokonaisuuksista. Kuluttajakasvatuksen sisällöt nähdään perinteisesti taitoina, joita opetetaan teini-ikäisille aikuisuutta varten. Näkökulmaa on syytä laajentaa. Lapset ja nuoret eivät ole täysivaltaisia kuluttajia, ja he tarvitsevat kuluttajataitoja toimiakseen markkinoilla turvallisesti. Oppikirjojen olisi tarjottava perustietoja ja taitoja markkinoilla toimimiseen jo ensimmäisiltä luokilta alkaen.

Tässä selvityksessä käytetään kuluttajakasvatuksen käsitteitä, jotka vastaavat Kuluttajatiedon opetus pohjoismaissa (TemaNord 2000:599) -julkaisun käsitteitä. Selvityksessä arvioitiin kuluttajakasvatuksen aihealueiden tavoitteiden ja sisältöjen määrää oppikirjoissa eri luokka-asteilla ja oppiaineissa.

Aihealueella tarkoitetaan edellä mainitussa julkaisussa esiteltyä jakoa kuuteen aihe-alueeseen, jotka ovat: yksityistalous, kuluttajan oikeudet ja vastuu, kaupallinen vaikuttaminen, kulutus, ympäristö ja etiikka, ruoka sekä turvallisuus. Kullekin aihe-alueelle on asetettu oppimisen tavoitteet kuten opetussuunnitelmassakin.

Käsitettä ”sisältö” käytetään kuvaamaan oppikirjan sisältämää kuluttajakasvatuksen aihe-alueisiin kuuluvaa teoreettista kuluttajatietoa ja taitoja sekä asenteita. Käsite vastaa myös valtakunnallisen opetussuunnitelman sisältö-käsitettä ja Kuluttajatiedon opetus pohjoismaissa –julkaisun avainsana-käsitettä.

Lisäksi selvitettiin, sisältävätkö oppikirjat riittävän monipuolista tietoa kuluttajakasvatuksen tarpeisiin. Selvityksessä ovat mukana peruskoulun kaikille oppilaille yhteiset oppiaineet, ja siksi valinnaisaineet on jätetty pois. Kuluttajakasvatuksen sisältöjä saattaa löytyä myös muiden kuin selvityksessä olevien oppiaineiden kirjoista.

Selvityksen apuvälineenä käytettiin arviointilomaketta, joka perustuu Kuluttajatiedon opetus pohjoismaissa –julkaisussa käytettyyn jaotteluun. Lomake sisältää kaikki kuluttajakasvatuksen aihealueet. Selvityksessä käytettiin myös laadullista arviointia, koska määrällisellä analyysillä ei voida kuvata sisällön laatua ja tiedon syvyyttä. Selvitykseen otettiin mukaan keskeisimmät kuluttajakasvatuksen sisällöt.

Arvioinnin lähtökohtana käytettiin perusopetuksen opetussuunnitelmaa 2004 ja Kuluttajaviraston laatimia opetussuunnitelman avauksia kuluttajakasvatuksesta. Opetussuunnitelman avaukset löytyvät osoitteesta www.kuluttajavirasto.fi/kuluttajakasvatus. Arvioitavana oli 85 kirjaa kolmelta eri kustantajalta: WSOY, Tammi ja Otava.

1. SELVITYKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1. Miksi kuluttajakasvatusta tarvitaan?

Lapsi tai nuori ei ole vielä täysivaltainen kuluttaja, mutta toimii markkinoilla kuluttajan roolissa ostaessaan ikätasonsa mukaisia ja hintaisia tuotteita ja palveluita. Lasten tulisi saavuttaa valmiudet toimia kuluttajana markkinoilla oman ikätasonsa edellyttämällä tavalla sekä omaksua kuluttamiseen liittyviä yhteiskunnassa vallitsevia yleisesti hyväksytyjä arvoja ja asenteita.

Kuluttaminen on merkittävä kansalaisvaikuttamisen tapa – yksittäinen ihminen vaikuttaa jokaisella valinnallaan sekä markkinoihin että ympäristön tilaan. Ihminen rakentaa ja ilmentää omaa identiteettiään elämäntavan ja kulutustottumusten kautta. Kuluttajakasvatuksen tavoitteena on nuoren kasvaminen itsenäiseksi, omat tarpeensa ja oman elämänsä hallitsevaksi kriittiseksi kuluttajakansalaiseksi. Tavoitteena on, että oppilas osaa tehdä hyviä valintoja sekä oman taloutensa että ympäristön kannalta ja osaa toimia monimutkaistuvilla ja kansainvälistyvillä markkinoilla. Markkinoiden muuttuessa ja globalisoituessa kuluttaja-asiat on tarpeellista ottaa huomioon yhtenä näkökulmana kaikessa opetuksessa sekä niveltää mukaan myös oppikirjoihin.

Velkahallintatyöryhmän esityksen mukaan kouluissa annettavalla taloustiedolla ennaltaehkäistään ylivelkaantumista ja autetaan kuluttajia tekemään rationaalisia päätöksiä. Talouskasvatusta opetetaan kouluissa kuluttajakasvatuksen yhteydessä. Kuluttajakasvatus voidaan integroida kouluissa moniin oppiaineisiin. Valtakunnallisessa perusopetuksen opetussuunnitelmassa 2004 kuluttajakasvatukseen liittyviä sisältöjä on paljon, mutta ne yhdistyvät muihin teemoihin siten, että kuluttajakasvatuksen näkökulma voi hukkuu muun teoreettisen tiedon alle.

1.2. Kuluttajatiedon opetus

Kuluttajakasvatus liittyy moneen eri aihekokonaisuuteen ja oppiaineeseen. Kuluttajakasvatuksen aihealueet ovat laajoja, joten ne yhdistyvät luontevasti useiden oppi-aineiden opetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin.

Hallmanin (1997) jo 1990-luvulla tekemän tutkimuksen mukaan peruskouluissa käsitellään kuluttaja-asioita vähän. 2000-luvulle tultaessa tilanne on pysynyt lähes samana. Tosin aikaisemmin kuluttajakasvatus mainittiin opetussuunnitelmassa käsitteenä ja läpäisyperiaatteella opetettavana teemana. Nykyisin kuluttajakasvatuksen teemoja on tavoitteissa ja sisällöissä, mutta ne on pilkottu useamman aihekokonaisuuden sisälle. Erillistä kuluttajakasvatuksen kokonaisuutta ei opetussuunnitelmassa mainita. Sisältöjä käsitellään eri oppiaineissa, mutta kuluttajatiedon määrä opetuksessa jää lopulta vähäiseksi. Vuosiluokkien 7–9 valinnaisuus heikentää entisestään kuluttajatiedon tarjontaa koko ikäluokalle, sillä kuluttajatiedon opetus tavoittaa vain osan oppilaista.

Aihekokonaisuuteen sisältyvä kuluttajakasvatus aiheuttaa ongelmia, sillä vaikka se on kaikille yhteinen oppiaine, se ei ole omana yhtenäisenä oppisisältönään varsinaisesti kenenkään vastuulla. Kuluttajakasvatusta antavat monet opettajat, joten opetus saattaa olla hajanaista ja jäädä pintaraapaisuksi, vaikka kuluttajakasvatuksen osa-alueita käsiteltäisiinkin eri oppitunneilla. Kuluttajakasvatusta ei ole tunnistettu selkeästi osaksi peruskoulun kasvatustehtävää. (Hallman 1997.) Koulukohtaista opetussuunnitelmaa laadittaessa olisi syytä varmistaa, että kuluttajakasvatus toteutuu eri oppiaineissa ja kuluttajatiedon opetuksen tavoitteet ja sisällöt jaetaan loogisesti ja

tasapuolisesti eri oppiaineille. Koulukohtaisessa opetussuunnitelmassa on tarpeen määrittää, missä oppiaineessa kukin kuluttajatiedon osa-alue käsitellään. Näin kaikkiin oppiaineisiin integroituvan kuluttajatiedon opetuksen valtakunnalliset tavoitteet täyttyvät. Kuluttajanäkökulma on syytä kirjata suunnitelmiin mukaan tavoitteellisena koko lapsen ja nuoren kehityskaaren ajaksi.

Valtakunnalliset ja paikalliset perusopetusta koskevat päätökset muodostavat perusopetusta ohjaavan kokonaisuuden. Nämä päätökset ovat:

- perusopetuslaki ja -asetus
- valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta
- esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet
- opetuksen järjestäjän hyväksymä opetussuunnitelma
- opetussuunnitelmaan perustuva perusopetusasetuksen 9. §:n mukainen vuosittainen suunnitelma.

Opetussuunnitelman perusteet on määräys, jolla koulutuksen järjestäjä veloitetaan sisällyttämään koulu- tai järjestäjäkohtaiseen opetussuunnitelmaan opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt. Määräyksellä varmistetaan koulutuksellisten perusoikeuksien, tasa-arvon, opetuksellisen yhtenäisyyden, laadun ja oikeusturvan toteutuminen. Opetussuunnitelma ohjaa koulujen toimintaa. Se antaa tavoitteet, jotka on saavutettava kouluopetuksessa. Se toimii kansallisena kehyksenä, jonka pohjalta luodaan paikallinen opetussuunnitelma. Opetuksen järjestäjällä on vastuu opetussuunnitelman laadinnasta ja kehittämisestä. Opetussuunnitelmassa päätetään perusopetuksen kasvatusta- ja opetustyöstä sekä täsmennetään perusteissa määriteltyjä tavoitteita ja sisältöjä sekä muita opetuksen järjestämiseen liittyviä seikkoja. Perusopetuksen opetussuunnitelmaa laadittaessa otetaan huomioon esiopetuksen opetussuunnitelma ja perusopetuksen yhtenäisyys sekä muut kunnassa tehdyt lapsia, nuoria ja koulutusta koskevat päätökset.

Opettajan tehtävänä on huolehtia, että opetussuunnitelmassa olevat tavoitteet täyttyvät. Oppikirjoja käytetään opetuksessa apuvälineenä, ja niillä on suuri merkitys opetuksen suunnittelussa. Oppikirjat ovat yleensä opetussuunnitelman mukaisia, ja niissä on tarkoituksenmukainen sisältö ja oppimistehtävät. Kuitenkaan oppikirja ei ole sama asia kuin opetussuunnitelma. Opettaja voi harkintansa mukaan syventää sisältöä joiltakin osa-alueilta. Esimerkiksi erilaisten yhteisöjen ja organisaatioiden kautta opettaja voi hankkia lisämateriaalia. Lisäksi opettaja voi tehdä itse omalle ryhmälleen soveltuvaa oppimateriaalia. Opetussuunnitelman mukaan myös muuta asiayhteyteen sopivaa ei-kaupallista materiaalia voi käyttää opetuksessa. Yleisesti kouluissa käytetään pääosin oppikirjaa oppimateriaalina, jos se on opetuksen tueksi hankittu. Tämän vuoksi on perusteltua selvittää, mitä oppikirjat sisältävät.

1.3. Selvityksen tarkoitus ja eteneminen

Tämän selvityksen tarkoituksena oli kartoittaa kuluttajakasvatuksen materiaalin tarvetta, jotta voitaisiin kehittää yhä monipuolisempaa oppimisaineistoa kuluttajataitojen parantamiseksi. Päämääränä oli selvittää kuluttajatiedon asiasisältöjä ja sisältöjen määrää oppikirjoissa. Samalla arvioitiin, sisältävätkö oppikirjat riittävän monipuolista tietoa kuluttajakasvatuksen tarpeisiin. Selvitystä käytetään Kuluttajaviraston kuluttajakasvatuksen tukemiseen, ja sen avulla arvioidaan oppimateriaalin kehittämisen tarpeita.

Selvitys aloitettiin keväällä 2007. Kustantajilta pyydettiin vuosiluokkien 1–4 ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjat, vuosiluokkien 5–6 biologian ja maantiedon oppikirjat ja vuosiluokkien 1–

9 matematiikan sekä äidinkielen oppikirjat. Lisäksi heiltä pyydettiin vuosiluokkien 7–9 kotitalouden, terveystiedon ja yhteiskuntaopin oppikirjat.

TAULUKKO 1. Oppiaineet

Vuosiluokat 1–4	<ul style="list-style-type: none">• ympäristö- ja luonnontieto
Vuosiluokat 5–6	<ul style="list-style-type: none">• biologia ja maantieto
Vuosiluokat 1–9	<ul style="list-style-type: none">• matematiikka• äidinkieli
Vuosiluokat 7–9	<ul style="list-style-type: none">• kotitalous (7 lk)• terveystieto (7-9 lk)• yhteiskuntaoppi (9 lk)

Oppikirjat arvioitiin kesällä 2007 määrällisillä ja laadullisilla menetelmillä. Määrällisessä arvioinnissa kotitalouden ja yhteiskuntaopin oppikirjat yhdistettiin samaan ryhmään, jotta saatiin tarvittava määrä havaintoja. Myös biologia, maantieto ja terveystieto muodostavat yhden ryhmän. Näin saatiin tarvittava määrä havaintoja myös näiden oppiaineiden osalta.

Oppikirjat luettiin systemaattisesti arviointilomaketta (Liite 2) apuna käyttäen. Osa oppikirjoista ei saapunut arviointiin ajoissa. Myöhemmin saaduista oppikirjoista tehdyt havainnot olivat samankaltaisia jo arvioitujen kanssa, joten niiden lisäämistä arviointiaineistoon ei katsottu tarpeelliseksi.

Arviointilomake laadittiin Kuluttajatiedon opetus pohjoismaissa -julkaisun pohjalta.

Arviointilomake sisälsi kaikki kuluttajakasvatuksen osa-alueet, jotka ovat yksityistalous, kuluttajan oikeudet ja vastuu, kaupallinen vaikuttaminen, kulutus, ympäristö ja etiikka, ruoka sekä turvallisuus. Arviointilomakkeella pyrittiin selvittämään:

- a) mitä asiasisältöjä oppikirjoissa esiintyy
- b) missä määrin asiasisältöjä oppikirjoissa esiintyy

Selvitykseen otettiin mukaan peruskoulun kaikille yhteiset aineet. Valinnaisaineet jätettiin selvityksestä pois, koska ne eivät tavoita kaikkia oppilaita. Määrällisen selvityksen tueksi tehtiin laadullista arviointia, koska määrä ei kuvaa oppimisaineiston laadullisia ominaisuuksia. Selvityksessä kirjattiin kuluttajakasvatukseksi vain keskeisimmät sisällöt. Sisällöt, joilla oli vain yhtymäkohtia kuluttajakasvatukseen, jätettiin selvityksen ulkopuolelle.

Kuluttajatiedon määrä arvioitiin käyttäen mittarina Likertin asteikkoa:

- 1 = Ei lainkaan. Kuluttajasisältöjä ei löydy ollenkaan.
- 2 = Vähän. Kuluttajasisältöjä oli mainittu yksittäisinä. Havaintojen lukumäärä jäi alle viiden kirjaa kohden.
- 3 = Jossain määrin. Kuluttajasisällön havaintoja 5–10 kpl kirjaa kohden.
- 4 = Melko paljon. Kuluttajasisältöä oli kokonaisuuksina, mutta kuluttajakäsitteitä ei välttämättä käytetty.
- 5 = Paljon. Kuluttajasisältöä oli kokonaisuuksina ja käsittely oli monipuolista.

2. KULUTTAJATIETO AIHEALUEITTAIN

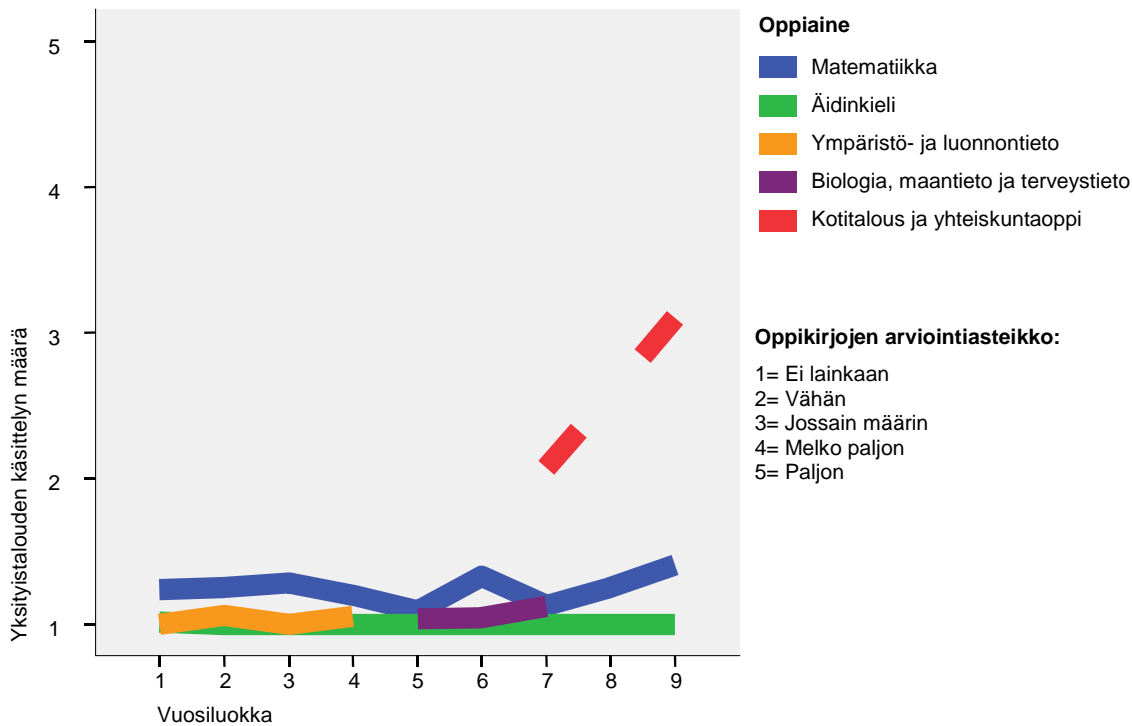
2.1. Yksityistalous

Yksityistalouden opetuksen tavoitteena on antaa oppilaille perustiedot ja -valmiudet oman yksityistaloutensa hoitoon. Samalla tavoitteena on ymmärtää, kuinka yksityinen kulutus on yhteydessä yhteiskuntatalouteen. Yksityistalouden osa-alueisiin kuuluvat yksityistalouden merkitys, yksityistalouden suunnittelu ja seuranta, käytännön taloudenpito, hankinnat ja ostaminen, säästäminen, lainaaminen, maksamatta jättäminen sekä talouden ongelmien käsittely. Seuraavassa taulukossa on esitetty yksityistalous-aihealueen osa-alueiden käsittelyn määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 2. Yksityistalouden aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympä- ristö ja luonnon- tieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maantieto	Vuosi- luokat 1–9 Mate- matiikka	Vuosi- luokat 1–9 Äidin- kieli	Vuosi- luokka 7 Koti- talous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaoppi
Yksityistalouden merkitys	1,1	1,1	2,2	1	3,1	1,5	3,8
Yksityistalouden suunnittelu ja seuranta	1	1	2,1	1	3,2	1	3,5
Käytännön taloudenpito	1	1	1	1	1,8	1	3,3
Hankinnat ja ostaminen	1	1,2	1,7	1	2,9	1,1	2,3
Lainaaminen	1	1	1,1	1	1,9	1	3,8
Säästäminen	1	1	1,1	1	1,4	1	3,1
Maksamatta jättäminen	1	1	1	1	1,3	1	2,6
Taloudelliset ongelmat	1	1	1	1	1	1	2,5

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

KUVIO 1. Yksityistalouden käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

Kaiken kaikkiaan oppikirjoissa on yksityistalouden oppisisältöjä vähän. Kaikkien vuosiluokkien matematiikan oppikirjoissa yksityistalouden hoitoa käsitellään vähän. Kotitalouden ja yhteiskuntaopin seitsemännen ja yhdeksännen vuosiluokan oppikirjoissa aihealue on esillä jossain määrin. Yhdeksännen luokan kirjoissa oman talouden hoitamista käsitellään eniten. Terveystiedossa sisältöjä käsitellään, mutta ei merkittävästi. Alemmilla vuosiluokilla yksityistaloutta käsitellään vähän matematiikassa, ympäristö- ja luonnontiedossa sekä biologiassa ja maantiedossa. Äidinkielen oppikirjoissa yksityistalouden hoitoa ei käsitellä.

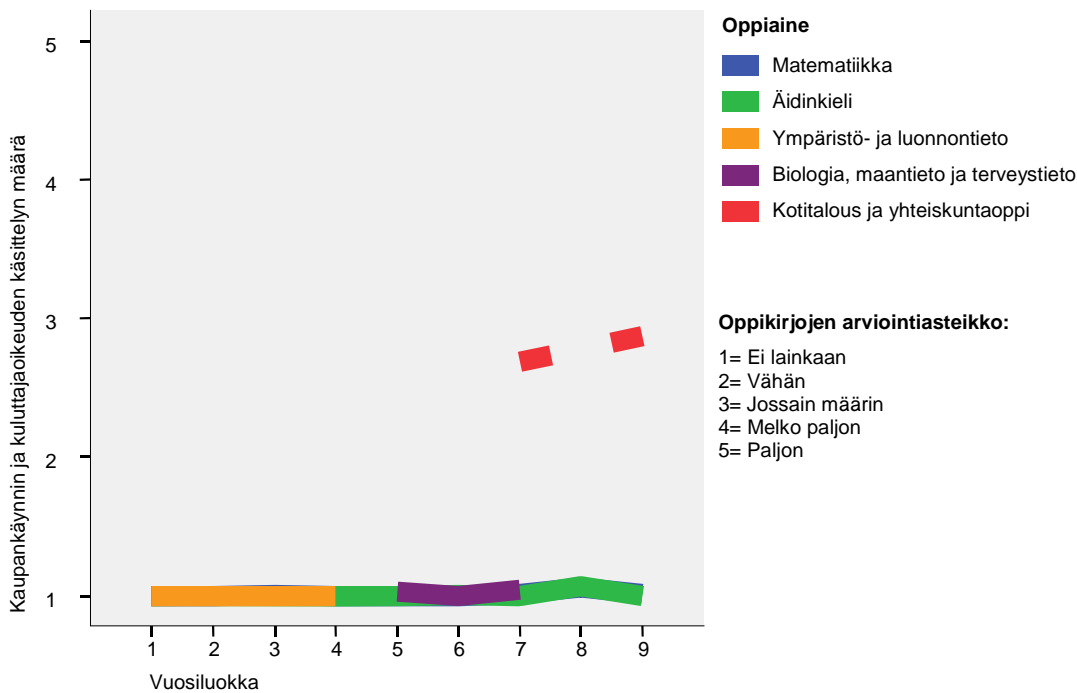
2.2. Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus

Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus -aihealueen tavoitteena on antaa oppilaille käsitys kuluttajana toimimisesta yhteiskunnassa. Tavoitteena on, että oppilas tietää kuluttajan oikeudet ja velvollisuudet ja osaa toimia niiden mukaisesti. Kuluttajan on tiedostettava määräykset, jotka koskevat sopimusten solmimista, markkinointia ja riitojen ratkaisua. Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus -aihealueeseen kuuluvat lainsäädäntö, kuluttaja kaupan osapuolena, markkinointi, tavaran virhe sekä kuluttajien neuvonta ja oikeudellinen apu. Seuraavassa taulukossa on esitetty kaupankäynti- ja kuluttajaoikeus -aihealueen käsittelyn määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 3. Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus -aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympäristö ja luon- nontieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maan- tieto	Vuosi- luokat 1–9 Matema- tiikka	Vuosi- luokat 1–9 Äidinkieli	Vuosi- luokka 7 Kotitalous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaoppi
Lainsäädäntö	1	1,1	1	1	2,8	1	2,8
Kuluttaja kaupan osapuolena	1	1	1	1	2,5	1	2,4
Markkinointi	1	1	1	1	1,6	1,2	2,2
Tavaran virhe	1	1	1	1	3,3	1	3
Kuluttajien neuvonta ja oikeudellinen apu	1	1	1	1	3,3	1	4

1= Ei lainkaan, 2= Vähän, 3= Jossain määrin, 4= Melko paljon, 5= Paljon

KUVIO 2. Kaupankäynnin ja kuluttajaoikeuden käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

Aihealuetta kaupankäynti ja kuluttajaoikeus käsitellään vähän tai ei ollenkaan eri oppiaineiden oppikirjoissa. Poikkeuksia ovat kotitalouden ja yhteiskuntaopin oppikirjat, joissa sisältöjä käsitellään jossain määrin. Näitä oppiaineita opiskellaan kuitenkin vasta seitsemännellä ja yhdeksännellä luokalla. Kaupankäyntiä ja kuluttajaoikeutta käsitellään vähän matematiikan, terveystiedon ja äidinkielen vuosiluokkien 7–9 oppikirjoissa. Vuosiluokkien 5–6 biologian ja maantiedon oppikirjoissa on mainintoja kaupankäynnistä ja kuluttajaoikeudesta, alemmilla vuosiluokilla sisältöjä ei käsitellä minkään oppiaineen oppikirjassa.

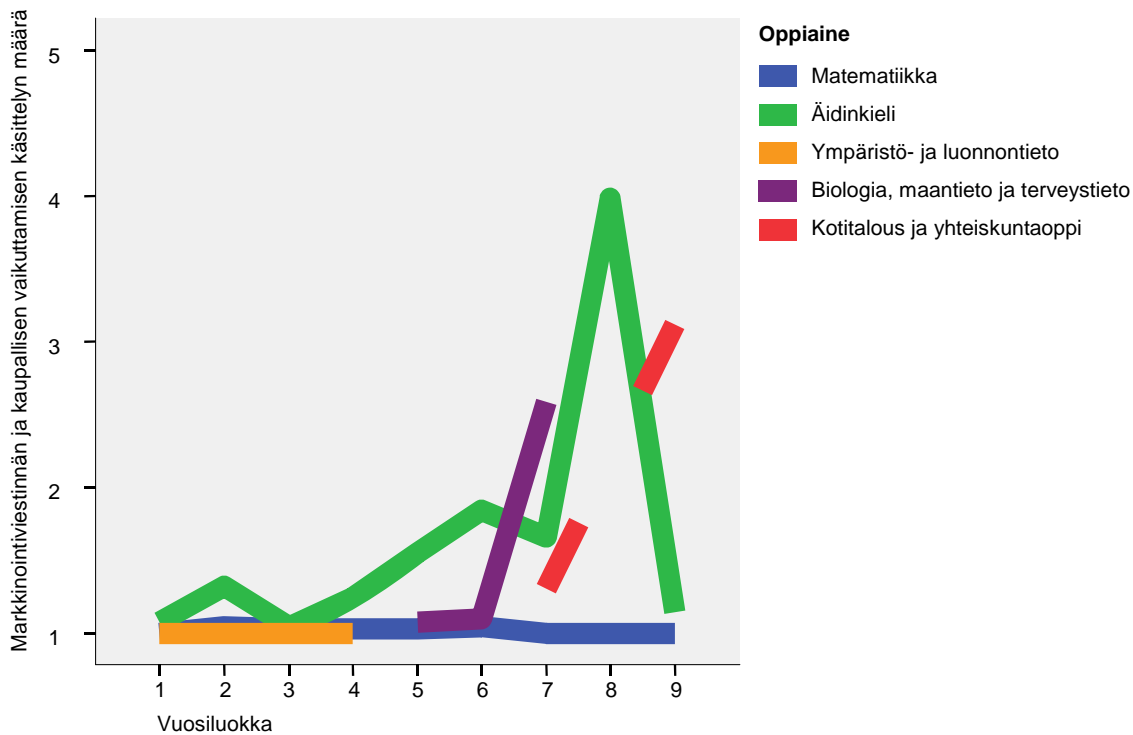
2.3. Markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen

Markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen -aihe-alueen tavoitteena on opettaa oppilaita tuntemaan mainonnan tarkoituksia. Samalla tarkoituksena on oppia tulkitsemaan, analysoimaan sekä tarkastelemaan kriittisesti mainoksia ja muita kaupallisia sanomia. Markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen -aihealue sisältää tietoa markkinoinnin tarkoituksesta ja kustannuksista, markkinoinnin kohtaamisesta, markkinoinnin tunnistamisesta, markkinoinnin vaikutuksesta sekä markkinoinnin arvioinnista. Seuraavassa taulukossa on esitetty markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen -aihealueen sisältöjen käsittelyn määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 4. Markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen -aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympäris- tö ja luon- nontieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maan- tieto	Vuosi- luokat 1–9 Matema- tiikka	Vuosi- luokat 1– 9 Äidinkieli	Vuosi- luokka 7 Kotitalous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaoppi
Markkinoinnin tarkoitus ja kustannukset	1	1	1	1,6	2	2,7	3,5
Missä markkinointia voi kohdata?	1	1	1	1,7	1,3	2	3,5
Mistä tunnistaa markkinoinnin	1	1	1	1,9	1	2	3
Mainonnan vaikutukset	1	1,4	1	1,4	1	4	2,9
Markkinoinnin arviointi	1	1,1	1,1	1,5	1,2	2,3	2,7

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

KUVIO 3. Markkinointiviestinnän ja kaupallisen vaikuttamisen käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

Markkinointiviestintää ja kaupallista vaikuttamista käsitellään äidinkielen oppikirjoissa koko peruskoulun ajan, mutta vain jossain määrin tai vähän. Eniten aihealueeseen paneudutaan kahdeksannen vuosiluokan äidinkielen oppikirjoissa, joissa markkinointiviestintää käsitellään jossain määrin tai jopa melko paljon. Kotitalouden, terveystiedon ja yhteiskuntaopin oppikirjoista markkinointiviestintää löytyy vähän. Myös vuosiluokkien 1–6 matematiikan oppikirjoissa ja 5–6 vuosiluokkien biologian ja maantiedon oppikirjoissa on vähän markkinointiviestinnän sisältöjä. Ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoissa ei ole käsitelty markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen -aihealuetta lainkaan.

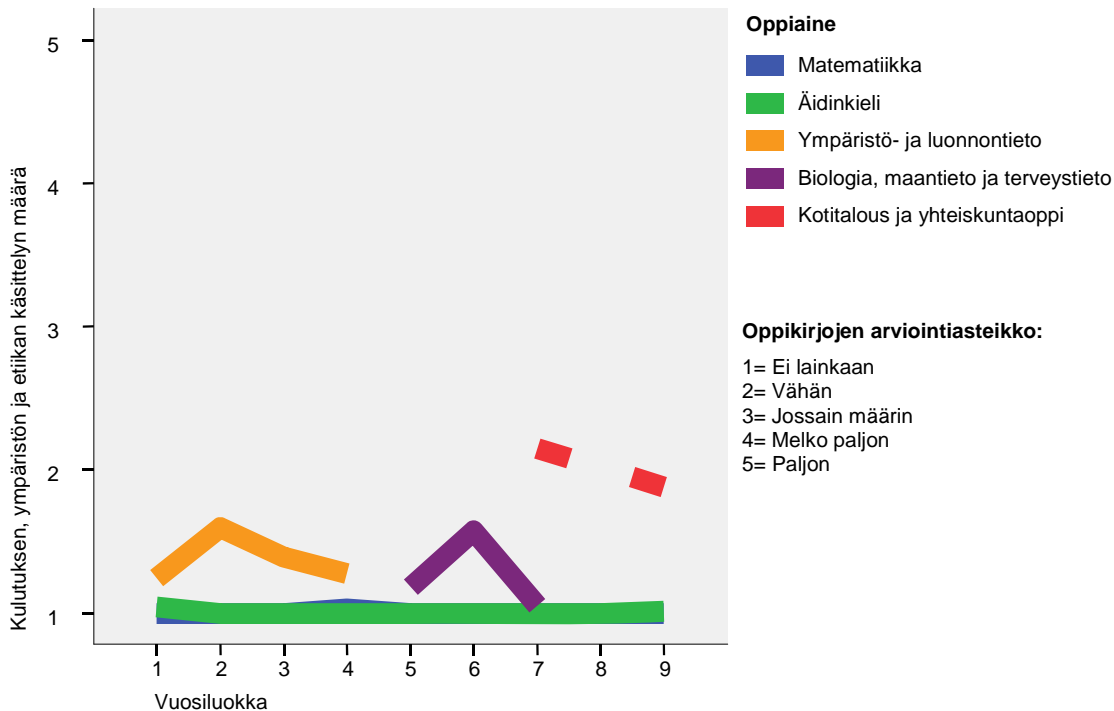
2.4. Kulutus, ympäristö ja etiikka

Kulutus, ympäristö ja etiikka -aihealueen tavoitteena on kehittää oppilaiden valmiuksia toimia kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Aihealue pitää sisältää ihmisen ja luonnon välisen vuorovaikutuksen, jätteet, ympäristöystävälliset tuotteet, energiankulutuksen ja eettiset valinnat. Seuraavassa taulukossa on esitetty kulutus, ympäristö ja etiikka -aihealueen määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 5. Kulutus, ympäristö ja etiikka -aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympäris- tö ja luonnon- tieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maan- tieto	Vuosi- luokat 1– 9 Mate- matiikka	Vuosi- luokat 1–9 Äidinkieli	Vuosi- luokka 7 Koti- talous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaoppi
Ihmisen ja luonnon välinen vuorovaikutus	1,8	1,8	1	1	2,8	1,3	2,4
Jätteen synty	1,3	1,2	1	1	2,2	1	1,7
Ympäristöystävälliset tuotteet	1,3	1,3	1	1	2,2	1	1,4
Energiankulutus	1,3	1,4	1	1	1,8	1	1
Eettiset valinnat	1,2	1,2	1	1	1,8	1	2,9

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

KUVIO 4. Kulutuksen, ympäristön ja etiikan käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

1.–2. vuosiluokilla kulutus, ympäristö ja etiikka -aihealueen käsittely keskittyy äidinkielen oppikirjoihin sekä ympäristö- ja luonnontiedon oppikirjoihin. 3.–6. vuosiluokilla aihealue jakaantuu matematiikan, ympäristö- ja luonnontiedon sekä biologian ja maantiedon oppikirjojen kesken. Vuosiluokilla 7.–9. kotitalouden ja yhteiskuntaopin kirjat käsittelevät vähän kulutusta, ympäristöä ja etiikkaa. Äidinkielen ja terveystiedon kirjoissa sisältöjä ei käsitellä. Voidaan todeta, että kulutus, ympäristö ja etiikka -aihealuetta käsitellään monipuolisesti eri aineiden oppikirjoissa, mutta sisältö jää määrällisesti pieneksi. Kuvioista 4 on nähtävissä, että käsittelyn määrän keskiarvo on korkeimmillaan 2 eli sisältöjä käsitellään vähän.

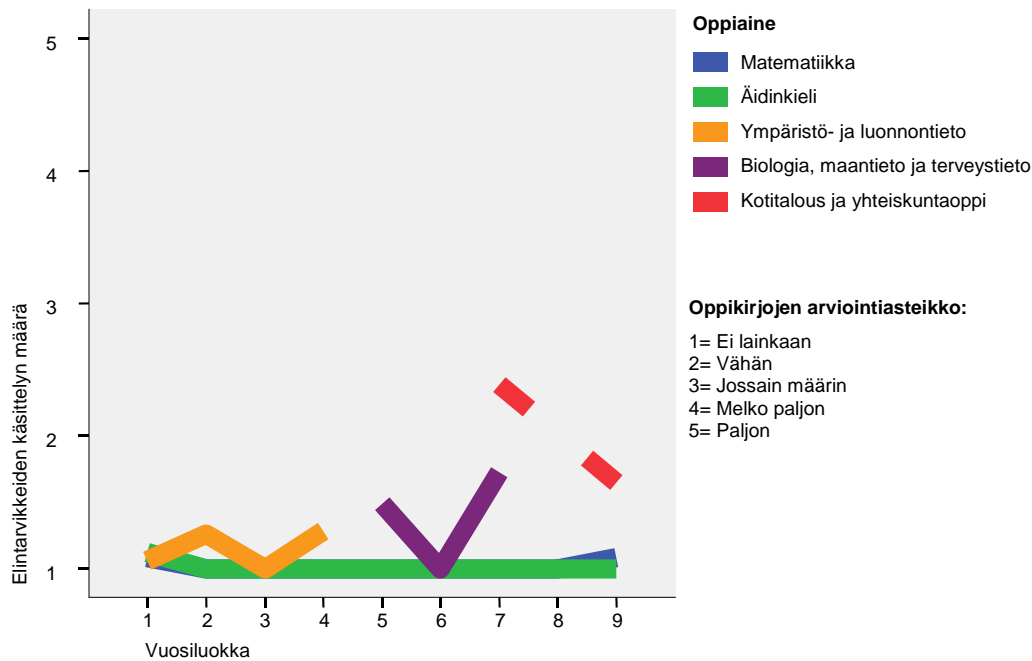
2.5. Elintarvikkeet

Elintarvikkeet-aihealueen tavoitteena on antaa perustiedot terveellisen ja ravitsevan ruoan valintaan ja valmistamiseen. Tavoitteena on myös käsitellä ruoan vaikutusta terveyteen, työkykyyn ja talouteen. Elintarvikkeet-aihealue sisältää tietoa elintarvikkeiden koostumuksesta, merkinnöistä, elintarvikkeiden käsittelystä ja terveysvaikutuksista sekä ympäristöön liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Seuraavassa taulukossa on esitetty elintarvikkeet-aihealueen käsittelyn määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 6. Elintarvikkeet-aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympäris- tö ja luonnon- tieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maan- tieto	Vuosi- luokat 1–9 Mate- matiikka	Vuosi- luokat 1–9 Äidin- kieli	Vuosi- luokka 7 Koti- talous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaopp i
Elintarvikkeiden koostumus ja muut merkinnät	1,2	1,4	1,1	1	2,4	2	1,8
Elintarvikkeiden käsittely ja terveysvaikutukset	1	1	1	1	1,6	1,6	1
Ympäristöön liittyvät eettiset kysymykset	1,2	1,3	1	1	2	1,6	2,2

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

KUVIO 5. Elintarvikkeiden käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

Vuosiluokilla 1.–6. elintarvikkeet-aihealueen sisältöjä on vähän matematiikassa, äidinkielessä, ympäristö- ja luonnontiedossa sekä biologiassa ja maantiedossa. Eniten elintarvikkeet-aihealueen sisältöjä näillä vuosiluokilla käsitellään ympäristö- ja luonnontiedon sekä biologian ja maantiedon oppikirjoissa. Vuosiluokilla 7.–9. eniten sisältöjä käsitellään kotitalouden, yhteiskuntaopin sekä terveystiedon oppikirjoissa. Kuitenkin näissäkin oppiaineissa käsittely saa arvon 2 eli ”vähän”. Lisäksi aihealuetta käsitellään vuosiluokilla 7.–9. vähän äidinkielessä ja matematiikassa.

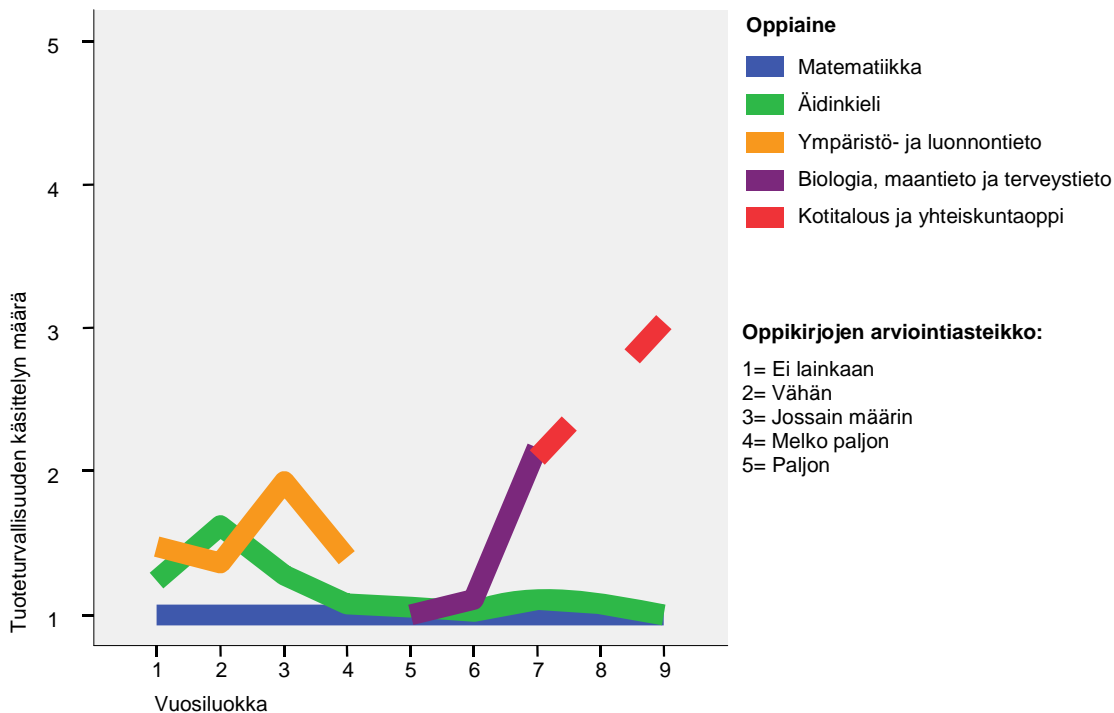
2.6. Tuoteturvallisuus

Tuoteturvallisuus-aihealueen tavoitteena on oppia toimimaan turvallisesti kotona ja lähiympäristössä. Lisäksi tavoitteena on antaa riittävästi tietoa tuotteiden ja palveluiden turvallisuuden arviointiin ja vastuun ottamiseen omasta turvallisuudesta. Tuoteturvallisuuden aihealueeseen kuuluvat tapaturmat sekä tuoteturvallisuus ja vaaralliset tuotteet. Seuraavassa taulukossa on esitetty aihe-alueen käsitellyn määrä oppikirjoissa.

TAULUKKO 7. Tuoteturvallisuus-aihealueen sisältöjen määrä oppikirjoissa. Luvut keskiarvoina oppiaineittain.

	Vuosi- luokat 1–4 Ympäris- tö ja luonnon- tieto	Vuosi- luokat 5–6 Biologia ja maantieto	Vuosi- luokat 1– 9 Mate- matiikka	Vuosi- luokat 1–9 Äidin- kieli	Vuosi- luokka 7 Koti- talous	Vuosi- luokat 7–9 Terveys- tieto	Vuosi- luokka 9 Yhteis- kuntaoppi
Tapaturmat	1,8	1	1	1,1	1,3	2,7	4
Tuoteturvallisuus ja vaaralliset tuotteet	1,3	1,1	1	1,1	2,9	1,7	2,1

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

KUVIO 6. Tuoteturvallisuuden käsittely eri vuosiluokilla oppiaineittain.

Vuosiluokilla 1.–4. tuoteturvallisuuden aihealuetta käsitellään vähän äidinkieliessä sekä ympäristö- ja luonnontiedossa ja vuosiluokilla 4.–6. tuoteturvallisuudesta on vähän sisältöjä biologiassa ja maantiedossa sekä äidinkieliessä. Vuosiluokilla 7.–9. tuoteturvallisuutta käsitellään kotitalouden, yhteiskuntaopin, terveystiedon sekä äidinkielen oppikirjoissa. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa aihealuetta käsitellään eniten, mikä tarkoittaa sitä, että enimmilläänkin tuoteturvallisuuden käsittelyä on oppikirjoissa vain jossain määrin eli arvo on korkeimmillaankin hieman alle 3. Muiden oppiaineiden arvot ovat alhaisempia, joten muissa kuin yhteiskuntaopin oppikirjoissa tuoteturvallisuuden käsittelyä on vain vähän tai ei ollenkaan. Matematiikan oppikirjoissa tuoteturvallisuuden sisältöä ei käsitellä lainkaan.

3. KULUTTAJATIETO OPPIAINEITTAIN

3.1. Kuluttajasisältöjen määrää oppikirjoissa on tarpeen lisätä

Kuluttajatiedon opetuksen eri aihealueiden keskiarvot olivat 1–3 eli kuluttajakasvatusta oli oppikirjoissa joko

- ei ollenkaan tai
- vähän tai jonkin verran.

Suurimpia arvoja saatiin vain vähän. Havaittu määrä riittää opetussuunnitelman perustavoitteiden saavuttamiseksi. Asiasisältöjä olisi kuitenkin hyvä lisätä siltä osin kuin Pohjoismaiden ministeriöneuvoston tavoiteasiakirja edellyttää ja jotka opetussuunnitelma mahdollistaa.

Kustantajien eri oppiaineiden kirjat eivät eronneet toisistaan kuluttajasisältöjen määrässä. Oppikirjojen välisiä yhteyksiä tutkittiin varianssianalyysillä. Pieniä eroja kirjojen välillä havaittiin, mutta selvityksessä käytetyissä kvantitatiivisissa analyysimenetelmissä niitä ei tullut esille.

Oppiaineiden välillä löytyi eroja eri kuluttajakasvatuksen aihealueita tarkasteltaessa. Kuluttajakasvatuksen aihe-alueiden yhteyttä eri oppiaineisiin tutkittiin varianssianalyysillä, ja niiden välillä oli tilastollisesti erittäin merkitsevää yhteyttä ($p=.00$). Tiedot kuluttajakasvatuksen aihealueet yhdistyivät siis tiettyihin oppiaineisiin enemmän kuin muihin eli eri oppiaineissa painottuivat eri kuluttajakasvatuksen aihealueet. Seuraavassa taulukossa esitetään kuluttajakasvatuksen sisältöjen määrä aihealueittain eri oppikirjoissa.

TAULUKKO 8. Kuluttajakasvatuksen sisältöjen määrä aihealueittain ja oppiaineittain. Luvut ovat keskiarvoja.

	Mate- matiik- ka	Äidin- kieli	Ympäris- tö ja luonnon- tieto	Biologia ja maantie- to	Ter- veys- tieto	Kotita- lous	Yh- teis- kunta- oppi
Yksityistalous	1,4	1,0	1,0	1,0	1,1	2,1	3,1
Kaupankäynti ja kuluttajaoikeus	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	2,7	2,9
Markkinointi- viestintä ja kaupallinen vaikuttaminen	1,0	1,4	1,0	1,1	2,6	1,3	3,1
Kulutus, ympäristö ja etiikka	1,0	1,0	1,4	1,4	1,1	2,2	1,9
Elintarvikkeet	1,0	1,0	1,1	1,2	1,7	2,0	1,7
Tuoteturval- lisuus	1,0	1,1	1,6	1,1	2,2	2,1	3,1

1 = Ei lainkaan, 2 = Vähän, 3 = Jossain määrin, 4 = Melko paljon, 5 = Paljon

3.2. Äidinkieli

1.–2. vuosiluokan äidinkielen opetuksen yksi keskeisimmistä kuluttajakasvatuksen tavoitteista on kehittää oppilaan vuorovaikutustaitoja. Tärkeää on oppia vastaamaan, kysymään ja esittämään omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan. Tavoitteena on myös opettaa hyväksymään erilaisia mielipiteitä ja kulutustottumuksia erityisesti kun kyseessä on lapsille keskeiset kulutustavarat. Perusopetuksen opetussuunnitelma mahdollistaa viestintävalmiuksien kehittämisen tietoteknisessä ympäristössä sekä tiedon ja mainonnan välisen eron käsittelyn.

Selvityksen mukaan vuosiluokkien 1.–2. äidinkielen oppikirjoissa käsitellään kuluttajakasvatuksen sisältöjä. Oppikirjoissa on tarinoita kaupasta ja myymisestä, joten kuluttamista käsitellään. Sisältöä voisi rikastuttaa ja monipuolistaa ottamalla tarinoihin lisää sisältöjä jokaisesta kuudesta kuluttajakasvatuksen aihealueesta ikäkaudelle sopivalla tavalla. Esimerkiksi kuluttajatyypit voisivat olla tarkastelun kohteena jo ensimmäisillä vuosiluokilla. Myös elämäntyylien erilaisuudesta olisi hyvä olla sisältöjä oppikirjoissa. Mainonnan ja vaikuttamisen aihealueen sisältöjä on oppikirjoissa

vain vähän, ja äidinkielen oppitunneilla olisikin tarpeen käsitellä mainonnan ja tiedon eroa jo vuosiluokilla 1.–2.

Vuosiluokilla 3.–5. oppilaan vuorovaikutustaidot kehittyvät. Oppilas oppii tulkitsemaan erilaisia tekstejä, mikä on tärkeä osa kuluttajakasvatusta. Kuluttajakasvatuksen tavoitteena tässä ikäryhmässä on opettaa oppilasta suhtautumaan kriittisesti mainontaan ja sen luomiin ihanteisiin, jotka koskevat usein ulkonäköä tai sukupuolirooleja.

Opetussuunnitelman tavoitteet vuorovaikutuksen oppimisen osalta täyttyvät vuosiluokkien 3.–5. äidinkielen oppikirjoissa. Kirjoissa on monipuolisia tekstejä ja harjoituksia itseilmaisuuksiin. Lähinnä neljännellä luokalla opetellaan ilmaisemaan ja tuomaan julki omia ajatuksia, jotka liittyvät kuluttajana elämiseen. Kuvia analysoidaan pääasiassa neljännen vuosiluokan kirjoissa, yhdessä kirjasarjassa käsittely on viidennellä vuosiluokalla. Kuvien analysointi on kaikissa kirjoissa mainonnan osalta riittämätöntä, vaikka valtakunnallisen perusopetuksen opetussuunnitelman tavoitteet täyttyvät. Tiedon kriittisyyden arviointia äidinkielen oppikirjoissa olisi syytä olla enemmän ja mainonnan tarkoitusta voisi käsitellä syvällisemmin. Etenkin alaikäisille suunnattuja tuotteita ja niiden mainostamista olisi hyvä käsitellä enemmän ja median synnyttämiä ihanteita käsitellä analyttisemmin.

Keskeinen kausi kuluttajatiedon opettamisen kannalta on vuosiluokat 6.–9., koska monet kuluttajasiat edellyttävät abstraktia ajattelua, joka kehittyy tässä ikävaiheessa. Erilaisten tekstien analysointi on tärkeää, jotta oppilaasta kehittyy kriittinen mainonnan tulkitsija. Kaiken kaikkiaan opetussuunnitelman tavoitteet toteutuvat vuosiluokkien 6.–9. äidinkielen oppikirjoissa, mutta niissäkin kuluttajatieto jää vähäiseksi ja pinnalliseksi. Eniten sitä on peruskoulun kahdeksannella luokalla, jolloin käsitellään mainontaa ja erilaisia viestimiä. Samalla opetellaan arvioimaan kriittisesti mainossanomiamia. Arviointia ja tekstien kriittistä lukemista harjoitellaan myös muilla vuosiluokilla, mutta kahdeksannen vuosiluokan oppikirjoissa näitä aihepiirejä käsiteltiin eniten. Vuosiluokkien 6.–9. kirjojen sisältönä on opetussuunnitelman mukaisesti vuorovaikutus, jolloin harjoitetaan omaa ilmaisua ja pyritään kehittämään luku- ja arviointitaitoja toisten ymmärtämiseksi. Kirjoissa on aiheena myös puhe-esitysten ja kirjoitelmien laadinta. Siihen sisältyy oman mielipiteen julkittaminen ja asiaankuuluvan esittämisen harjoittelu. Näihin sisältöihin olisi luontevaa lisätä valituksen tekemiseen liittyvät vuorovaikutus- ja ilmaisutaidot.

Kaiken kaikkiaan äidinkielen oppikirjoissa näkyy mainonta ja markkinointi. Oppikirjoissa käsitellään mainosviestejä, joilla markkinoidaan kuluttajille erilaisia tuotteita. Vaikka kirjoissa on käsitelty mediaa ja vuorovaikutusta, aihealuetta koskeva sivumäärä jää pieneksi. Äidinkielessä käsitellään eniten mainontaa ja vaikuttaminen –aihe-alueen sisältöjä, mutta aihealue saa kuitenkin koko aineistossa vain arvon 1,4 eli ”ei lainkaan” tai ”vähän”.

Medialukutaitoon sisältyvää mainonnan arviointia on tarpeen sisällyttää opetukseen koko kouluaajan. Tällöin lapsi ja nuori joutuu arvioimaan omaa suhdettaan vallitsevaan mediaympäristöön luontevasti. Tämä tukee lapsen ja nuoren tasapainoista kehitystä ja samalla saavutetaan äidinkielen opetuksen keskeisiä tavoitteita.

3.3. Matematiikka

Matematiikassa käsitellään eniten kuluttajakasvatuksen yksityistalous -aihealueen sisältöjä, mutta ei riittävästi. On tarpeen lisätä oppikirjoihin lapsille ja nuorille sopivia esimerkkejä. Sellaisia ovat mm.

kännykän kuluihin liittyvät esimerkit ja laskutehtävät. Nämä voitaisiin yhdistää muuhunkin koulun kasvatustehtävään sekä oppiaineiden väliseen yhteistyöhön.

Vuosiluokkien 1.–2. matematiikan opetuksen ydintehtävänä on kehittää oppilaan matemaattista ajattelua. Samalla tarkoituksena on kehittää keskittymiskykyä, kuuntelemista ja kommunikointikykyä. Kuluttajakasvatuksen tavoitteena on kehittää taitoja, joita oppilas tarvitsee ostamiseen liittyvässä valintatilanteessa. Matematiikan oppikirjoissa on ansiokkaasti käytetty tuotteiden oikeita hintoja, ja näin oppilas hahmottaa realistista hintatasoa. Kaikissa oppikirjoissa käytetään eurojen kuvia ja oppilaat oppivat tunnistamaan rahat. Tässä asiayhteydessä olisi hyvä käsitellä myös säästämistä ja tavaroiden vertailua. Hinta- ja laatuvertailut sekä ostamiseen liittyvät valintatilanteet olisi tarpeen lisätä vuosiluokkien 1.–2. matematiikan oppikirjoihin.

Vuosiluokilla 3.–5. matematiikan opetuksessa on kuluttajakasvatuksen kannalta tärkeää vahvistaa ja kehittää oppilaiden peruslaskutaitoja. Tavoitteena on syy-seuraussuhteiden hahmottamisen taito, jota kuluttaja tarvitsee valintojen tekemiseen. Laskut eivät kirjoissa vastaa normaalia arkipäivän elämää, mutta antavat vankan pohjan kuluttajana toimimiselle, sillä arkipäivän tilanteissa selviäminen edellyttää esimerkiksi desimaalilukujen yhteenlaskua. Syy-seuraussuhteita harjoitellaan, mutta se ei tapahdu kulutusesimerkkien kautta.

Eniten matemaattista kehitystä tapahtuu vuosiluokilla 6.–9. Matematiikka yhdistyy kuluttajakasvatukseen oman talouden hoitamisen kautta. Opetuksen tarkoituksena on antaa oppilaalle toimintamalleja, joita tämä voi hyödyntää omassa elämässään. Matematiikan opetuksen tavoitteena kuluttajakasvatuksen osalta on kehittää valmiuksia oman talouden suunnittelun ymmärtämiseen. Tavoitteena on oppia ymmärtämään rahan arvo ja erilaisten rahoitusvaihtoehtojen vertailtavuus sekä oppia soveltamaan ja ymmärtämään opittuja laskutoimituksia arkielämässä.

Vuosiluokkien 7.–9. matematiikan oppikirjat ovat kaikki melko teoreettisia. Opettajalta ja oppilaalta vaaditaan taitoa muuntaa asiat käytäntöön. Oppikirjoissa on syytä olla tosielämään liittyviä tehtäviä. Laadukkaassa oppimisessa arjen ja matematiikan välille pitää syntyä yhteys. Matematiikan opetuksessa on olemassa riski, että opittu jää käytännöstä irralliseksi, vaikka yksittäisiä arkielämää käsitteleviä tehtäviä oppikirjoista löytyykin.

Matematiikan oppikirjat eivät anna valmiuksia laskujen maksamiseen verkossa tai verkkoostoksiin, sillä niissä on pelkästään matemaattisten operaatioiden suorittamista vaativia tehtäviä. On todennäköistä, että oppilailla olisi enemmän mielenkiintoa sellaisiin laskutehtäviin, joilla on yhteys arkielämään. Esimerkiksi geometriassa voitaisiin käsitellä rakennuksilla ja metalliteollisuudessa tarvittavia laskutoimituksia. Ylemmillä vuosiluokilla prosenttilaskut voitaisiin liittää tekstiviestivippeihin ja muihin nuorten kuluttamista lähellä oleviin talousasioihin. Samalla tavalla voitaisiin laajemminkin käsitellä laskutoimituksia, joita oppilaat tarvitsevat kuluttajina.

3.4. Ympäristö- ja luonnontieto

Ympäristö- ja luonnontieto on kuluttajakasvatuksen kannalta keskeinen oppiaine, joka alkaa jo ensimmäiseltä vuosiluokalta. Keskeisenä asiasisältönä on kestävä kehitys ja tarkoituksena on opettaa vaalimaan ja arvostamaan ympäristöä, kulttuuria, taloutta sekä sosiaalista yhteyttä.

1.–4. luokan ympäristö- ja luonnontiedon kirjoissa käsitellään vähän omaa rahankäyttöä ja ostamisesta. Oppisisältöä olisi tarpeellista laajentaa käsittelemään rahankäyttöä (harkinta, lainaus,

näpistys) ja uutta teknologiaa. Mainonnan kriittistä tarkastelua ei oppikirjoissa myöskään ole. Tavoitteita opetussuunnitelmassa on, mutta oppikirjoissa niiden käsittely jää vähäiseksi.

Ympäristö- ja luonnontiedossa käsitellään turvallisuus- sekä kulutus, ympäristö ja etiikka - aihealueiden sisältöjä. Kumpaakaan aihealuetta ei käsitellä oppikirjoissa riittävästi. Ympäristö- ja luonnontieto on monipuolinen oppiaine, johon saa yhdistettyä kaikki kuluttajakasvatuksen aihealueet. Alemmilla vuosiluokilla tulisi laajemmin käsitellä kaupankäynti ja kuluttajaoikeus – aihealueen sisältöjä. Oppikirjojen puutteena on, ettei lapsille opeteta taitoja toimia kuluttajana, vaikka todellisuudessa lapset tekevät runsaasti pieniä arkipäivän ostoksia. Kännykkä on ”lompakko”, jolla oppilaat tekevät erilaisia hankintoja.

Oppikirjoissa oli havaittavissa kestävä kehityksen teemoja, joiden taustaperiaatteita ei kuitenkaan esitelty, vaan annettiin vain ohjeita kuten esimerkiksi ”älä tuhlaa”.

3.5. Biologia ja maantieto

Biologian ja maantiedon opetukseen kuuluu olennaisena osana kestävä kehitys, joka puolestaan on merkittävä osa kuluttajakasvatusta.

Biologian ja maantiedon oppikirjat vastaavat pääpiirteissään opetussuunnitelman tavoitteita. Kirjoissa käsitellään ihmisen kehitystä ja kasvua sekä terveellistä ravintoa. Kestävää kulutusta ja nuorta kuluttajana käsitellään oppikirjoissa jossain määrin, mutta sisältöjen osuus on vähäinen. Mainonnasta, markkinoinnista ja kuluttajaoikeudesta olisi tarpeen olla enemmän tietoa. Esimerkiksi alaikäisen oikeuksia ja velvollisuuksia kuluttajana tulisi käsitellä perusteellisemmin.

Selvityksen mukaan biologian ja maantiedon oppikirjoissa käsitellään eniten kuluttajakasvatuksen kulutus, ympäristö ja etiikka –aihealuetta. Kestävää kuluttamista ei kuitenkaan käsitellä riittävästi. Biologian oppikirjoissa olisi luontevaa sisällyttää mainonnan ja vaikuttamisen teemoja käsiteltäessä aikuiseksi kasvamista ja identiteettiä. Se voisi myös liittyä yhteistyötemana terveystietoon.

3.6. Terveystieto

Terveystiedon aihepiirit käsittelevät ihmisen hyvinvointia ja kuluttajan arkipäivää. Oppiaineen tarkoituksena on kehittää tietoja ja taitoja terveydestä, elämäntavasta, terveystottumuksista sekä sairauksista. Lisäksi tavoitteena on oppia tiedostamaan oma valtansa vastuullisena kuluttajana ja median vaikutus kulutus päätöksiin. Turvallisuudesta huolehtiminen sekä sopimusten ja sääntöjen noudattaminen kuuluvat terveystiedon opetuksen tavoitteisiin. Terveystietoa opetetaan vuosiluokilla 7.–9.

Terveystiedon oppikirjat painottavat kehon muutosta ja murrosikää. Vähälle käsittelylle jää sen sijaan vastuun ottamisen tärkeys iän karttuessa. Kirjoissa käsitellään jossain määrin velvoitteita, jotka astuvat voimaan nuoren täyttyessä 15 tai 18. Kuitenkin velvoitteiden taustalla olevia arvoja ja merkityksiä olisi syytä käsitellä. Kirjoissa käsitellään terveyttä edistäviä elämäntapoja, mutta ne rajoittuvat fyysisen hyvinvoinnin kysymyksiin. Turvallisuuden sisältöjä on käsitelty kirjoissa. Turvallisuuteen on liitetty esimerkiksi hälytysnumerot, ensiapu ja liikennekäyttäytyminen, mutta sen sijaan tuotteiden ja palveluiden turvallisuutta käsitellään vähän.

Selvityksen mukaan terveystieto nousee niiden kolmen oppiaineen joukkoon, joissa kuluttajatietoa opetetaan eniten, mutta sekin on vähäistä. Eniten käsiteltyjä aihealueita ovat markkinointiviestintä ja kaupallinen vaikuttaminen, tuoteturvallisuus sekä elintarvikkeet. Terveystiedossa olisi tarpeen käsitellä myös henkilökohtaista taloutta oman hyvinvoinnin näkökulmasta. Lisäksi oikeuskasvatuksen kautta voitaisiin käsitellä kuluttajaoikeudellisia kysymyksiä. Terveystiedon oppisisältönä nämä kaikki kuuluvat fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin kokonaisuuteen.

3.7. Yhteiskuntaoppi

Yhteiskuntaopin tavoitteena on ohjata oppilasta kehittymään yhteiskunnan aktiiviseksi ja vastuulliseksi toimijaksi kuluttajana. Yhteiskuntaoppi yhdistyy monin tavoin kuluttajakasvatukseen.

Yhteiskuntaopin oppikirjat ovat opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisia, mutta kuluttajakasvatuksen aihealueiden käsittely ei ole riittävän syvällistä. Yksityistalouden merkitystä korostetaan, mutta nuoren omaa taloutta käsittelevä sisältö jää vähäiseksi.

Kuluttajatietoa käsitellään yhteiskuntaopin oppikirjoissa jossain määrin. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa kuluttamiseen liittyviä kokonaisuuksia voisi olla enemmän ja käytännönläheisemmin. Yksi yhteiskunnallisten aineiden vastuulla olevista keskeisistä aihealueista on taloudenpito. Taloustiedoksi ei riitä pelkkä yksityistalouden menetelmien opiskelu. Talouden lainalaisuuksien ja yksilön toiminnan ymmärtäminen edellyttää kuluttamiseen liittyvien arvojen, asenteiden ja ihmisen valintojen taustalla olevien lainalaisuuksien käsittelyä.

3.8. Kotitalous

Kotitalouden opetuksen keskeisenä tavoitteena on opettaa arjen hallinta. Opetuksessa tärkeää ovat käytännön työtaidot, yhteistyötaidot sekä tiedonhankintataidot. Kaikkia kuluttajakasvatuksen aihealueita käsitellään kotitalousopetuksessa. Valintojen tekeminen, mainonnan vaikutus valintoihin, erilaiset elämäntyylit, omien oikeuksien ja velvollisuuksien tiedostaminen, omien raha-asioiden suunnittelu ja seuranta sekä turvallisuus ovat kaikki tärkeitä sisältöjä jokapäiväisessä elämässä sekä myös kotitaloudessa oppiaineena.

Kotitalouden oppikirjoissa kuluttajasisältöjä käsitellään arkipäiväisesti ja käytännönläheisesti, mutta niitä tulisi olla enemmän. Kuluttajateemaa kotitaloudenoppikirjoissa olisi tarpeen laajentaa. Oppikirjoissa käsitellään perinteisiä perheiden hankintoja. Kuluttajakauppa olisi tarpeen lähestyä nuorten omien hankintojen valossa. Esimerkiksi mobiilipalvelut sopivat erinomaisesti nuorten kanssa käsiteltäväksi teemaksi. Kotitaloudet ovat merkittäviä teknisten palveluiden käyttäjiä, mutta tällä hetkellä mikään koulun oppiaineista ei käsittele kodintekniikkaa kokonaisuutena. Perinteinen kotitalouden opetus rajaa pois tietotekniikan ja viihde-elektroniikan sekä niihin liittyvät palvelut, vaikka tosiasiaa niitä saatetaan käyttää perheissä enemmän kuin keittiön tai puhtaanapidon koneita ja laitteita. Tekniikan hankkiminen voi viedä myös merkittävän osan kotitalouden taloudellisista resursseista. Opetussuunnitelma mahdollistaa kodintekniikkaan liittyvien asioiden opettamisen, mutta ei ota kantaa, mille oppiaineelle kodintekniikka kuuluu.

4. JOHTOPÄÄTÖKSET JA TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

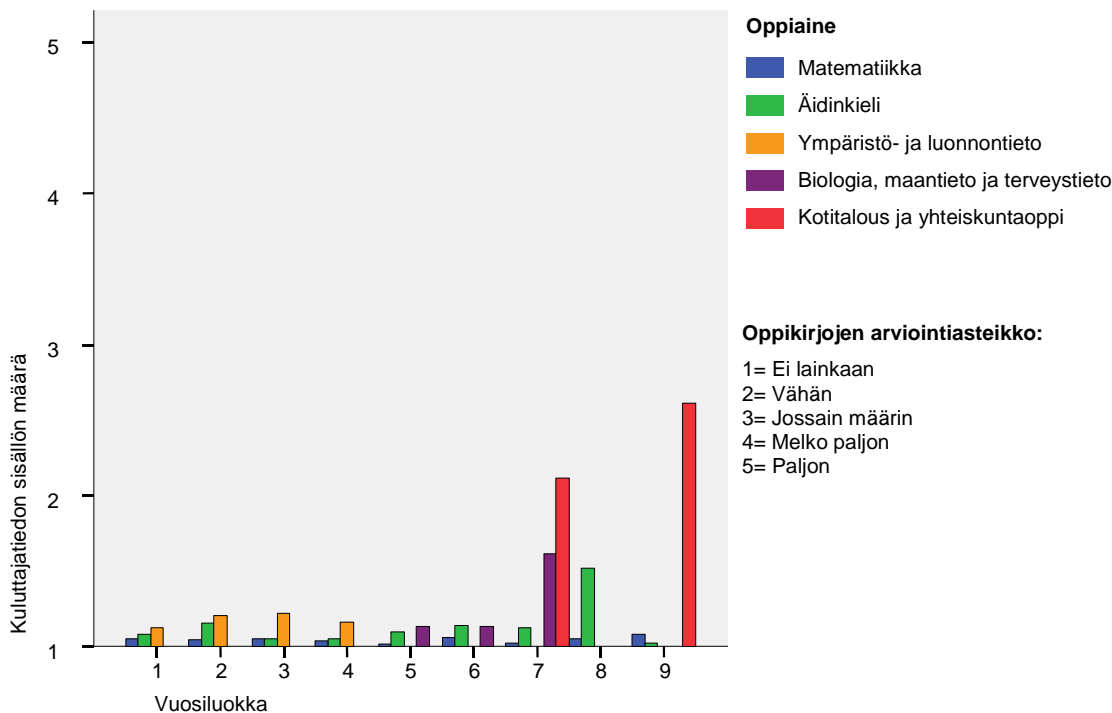
4.1. Perinteinen kuluttajatieto on riittämätöntä

Kuluttajakasvatus koostuu kuluttajatiedon opettamisesta ja tavoitteellisesta kasvattamisesta. Kuluttajakasvatus tarkoittaa kuluttajanäkökulman huomioimista yhtenä ulottuvuutena kaikissa opetettavissa sisällöissä ja aihekokonaisuuksissa sekä koulun käytännöissä. Kuluttajakasvatuksen teemoja on opetussuunnitelman tavoitteissa ja sisällöissä, mutta ne on pilkottu useamman aihekokonaisuuden sisälle.

Perinteisesti kuluttajatietoa on opetettu perusopetuksen loppuvaiheessa ja tavoitteena on aikuisena tarvittavat taidot. Yhteiskunnan ja markkinoiden muutokset edellyttävät kuitenkin kuluttajataitoja yhä nuoremmilta. Moninaistuvassa arjessa selviytyminen vaatii tiedollista osaamista, joten kuluttajana ei selviydytä ilman tietojen ja taitojen tavoitteellista opetusta ja kasvatusta.

4.2. Kuluttajatietoa opetetaan perusopetuksen ylemmillä luokilla

Kun arvioidaan kaikkien tarkastelussa olleiden oppikirjojen sisältämää kuluttajakasvatuksen oppisisältöjen määrää, on kuluttajatiedon sisältöjä ”ei lainkaan” tai ”vähän”. Eniten kuluttajatietoa on kotitalouden ja yhteiskuntaopin oppikirjoissa. Kotitalouden oppikirjaa käytetään seitsemännellä vuosiluokalla ja yhteiskuntaopin oppikirjaa yhdeksännellä vuosiluokalla. Vähiten kuluttajatiedon sisältöjä on matematiikan oppikirjoissa. Havaintojen keskiarvo jää lähelle yhtä eli arvolle ”ei lainkaan”.

Kuvio 7. Kuluttajatiedon sisällön määrä oppiaineittain ja vuosiluokittain.

Mikään kuluttajakasvatuksen aihealue ei nouse määrällisesti toisten yläpuolelle. Kuluttajakasvatusta käsitellään eri oppiaineissa, mutta kuluttajatiedon määrä kaikilla aihealueilla jää vähäiseksi. Oppilaan kannalta on tärkeää, että kaikkia kuluttajakasvatuksen aihealueiden sisältöjä käsitellään. Yksityistalouden hoidon tavoitteita ei esimerkiksi voi oppia, jollei käsitellä mainonnan vaikutuksia ostopäätöksiin tai toisaalta kuluttajaoikeudellisia asioita sopimusten laatimisesta. Oppiaineiden valinnaisuus vuosiluokilla 7–9 heikentää entisestään kuluttajatiedon opetuksen mahdollisuuksia saavuttaa koko ikäluokka.

Selvityksen mukaan oppikirjat sisältävät kuluttajatietoa merkittävästi perinteisen mallin mukaisesti vasta seitsemännestä luokasta ylöspäin. Alemmilla luokilla ei oteta huomioon lapsen toimintaympäristöä kuluttamisen näkökulmasta. Tarinamuotoisuus ja konkreettiset esimerkit, joita muutoin käytetään, eivät sisällä kuluttajanäkökulmaa, vaikka se sopisi asiayhteyteen. Kuluttajatietoa olisi hyvä liittää alaluokilla esimerkiksi ympäristö- ja luonnontietoon sekä matematiikkaan talouskasvatuksen osalta. Näin saataisiin opetuksesta monipuolista ja luokanopettajilla olisi hyvät mahdollisuudet yhdistää matematiikan opetus ja talouskasvatus.

4.3. Kuluttajakasvatuksen määrää on tarpeen lisätä ja asiasisältöjä voidaan kehittää

Selvityksessä mukana olleissa oppikirjoissa kuluttajatiedon määrien keskiarvot vaihtelevat. Kuluttajatietoa on oppikirjoissa joko ei ollenkaan, vähän tai jossain määrin. Arvot melko paljon ja paljon ovat poikkeuksellisia.

Selvityksen mukaan kuluttajatiedon määrä oppikirjoissa vastaa opetussuunnitelman tavoitteita, kun opetussuunnitelmaa katsotaan yläkäsitteiden perusteella. Kuluttajakasvatuksen sisällöt ovat kuitenkin usein osia laajemmista kokonaisuuksista. Opetussuunnitelma on luonteeltaan asiakirja, jossa on mainittu päätavoitteet ja pääsisältöalueet. Kuluttajakasvatuksen tavoitteet ja sisällöt ovat usein päätavoitteiden ja pääsisältöjen tarkennuksia. Tällöin kuluttajakasvatuksen näkökulmien mukaan ottaminen jää oppikirjantekijän ja yksittäisen opettajan vastuulle.

Oppikirjoissa on kuluttajakasvatuksen näkökulmasta paljon kehittämistarpeita, kun niitä peilataan sekä opetussuunnitelmaan että Pohjoismaiden ministeriöneuvoston julkaisemaan kuluttajakasvatuksen tavoitteiden ja sisältöjen määrittelyyn. Täydentämiseen on hyvät mahdollisuudet ja selkeä tarve. Erityisen tarpeen kuluttajakasvatuksen sisältöjen lisäämiseen ja monipuolistamiseen antavat aiheen yhteiskunnan muutokset, lapset ja nuoret toimivat markkinoilla yhä nuorempina. Paineita kuluttajatiedon lisäämiseen oppikirjoihin aiheuttaa erityisesti se, etteivät kodit välttämättä pysty tarjoamaan nuorille tietoaustaa, jota kuluttajataidot edellyttävät.

Ongelmakohtia koulujen kuluttajakasvatuksessa

- Kuluttajatietoa käsitellään oppikirjoissa liian vähän ja se alkaa liian myöhäisessä ikävaiheessa.
- Opetusta ohjaavissa asiakirjoissa on puutteita kuluttajakasvatuksen osalta. Kuluttajatieto on hajallaan ja konkretisoitumatonta, jolloin opettajan voi olla vaikea hahmottaa sitä kokonaisuutena.
- Kuluttajakasvatusta jatkumona ei opetusta ja kasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa ole mainittu, joten oppikirjoissa ei myöskään ole kuluttajakasvatuksen kokonaisuutta nähtävissä. Suunnitelmallinen kuluttajakasvatus varhaislapsuudesta nuoruuteen ei toteudu.
- Koordinoinnin puute aiheuttaa ongelmia, koska kuluttajakasvatus on monien oppiaineiden vastuulla. Koulukohtainen koordinointi saattaa olla puutteellista. Koulukohtaisesti olisi tarpeen

koordinoida kuluttajasisältöjen opettaminen ja oppiaineiden yhteistyö. Oppikirjakustantajat voisivat osaltaan auttaa rakentamaan kuluttajakasvatuksen kokonaisuutta.

Toimenpide-ehdotuksia oppikirjojen tuottamiseen

- Kuluttajakasvatuksen oppimisaineistoja kehitetään käynnistämällä oppikirjakustantajien kanssa kehittämishanke, jossa jäsennetään kuluttajatieto kokonaisvaltaista oppimista tukeviksi kokonaisuuksiksi koko perusopetuksen ajaksi,
- Kuluttaja- ja talouskasvatuksen opetuksen tutkimusta kehitetään ja
- Kuluttajatieto sidotaan tehokkaammin nuorten ajankohtaisiin kulutusilmiöihin. Oppikirjoja elävöitetään ajankohtaisen tiedonhankinnan tehtävillä.

LÄHTEET

Hallman, H. 1997. Peruskoulun kuluttajakasvatus ja sen kehittämishaasteet 1996.

Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 1997.

Kuluttajakasvatuksen oppimispolku, Kuluttajaviraston asiakirja

Kuluttajatiedon opetus Pohjoismaissa, Tema Nord 2000:599

Opetushallituksen verkkosivut (<http://www.oph.fi/SubPage.asp?path=1,17627>)

Valtakunnallinen perusopetuksen opetussuunnitelma 2004

LIITTEET

LIITE 1. Selvityksessä mukana olleet kirjat

Ympäristö- ja luonnontieto:

1. Nuutinen, Tolvanen, Alanen. 2000. Luonnonkirja 1, WSOY. Helsinki
2. Arjanne, Laaksonen, Maijala. 2005. Koulun ympäristötieto1. Otava. Helsinki.
3. Aarras-Varjus, Grönqvist, Runola, Tulivuori. 2002. Jäljillä 1. Tammi. Helsinki.
4. Aarras-Varjus, Grönqvist, Runola, Tulivuori. 2002. Jäljillä 2. Tammi. Helsinki.
5. Nuutinen, Tolvanen, Alanen. 2005. Luonnonkirja 2. WSOY. Helsinki.
6. Arjanne, Kenno, Nyberg, Palosaari, Vehmas, Vestelin. 2003. Koulun ympäristötieto 3. Otava. Helsinki.
7. Grönqvist, Maskonen, Seppänen. 2004. Jäljillä 3. Tammi. Helsinki.
8. Honkanen, Raekunnas, Riikonen, Saarivuori, Alanen. Luonnonkirja 3. WSOY. Helsinki.
9. Honkanen, Raekunnas, Riikonen, Saarivuori, Alanen. 2001. Luonnonkirja 4. WSOY. Helsinki.
10. Ertimo, Maskonen, Paso, Seppänen, Uoti. 2005. Jäljillä 4. Tammi. Helsinki.

Biologia ja maantieto:

11. Arjanne, Kenno, Nyberg, Palosaari, Vehmas, Vestelin. 2003. Koulun Biologia ja Maantieto 5. Otava. Helsinki.
12. Honkanen, Raekunnas, Riikonen, Saarivuori. 2002. Luonnonkirja 5. WSOY. Helsinki.
13. Honkanen, Raekunnas, Riikonen, Saarivuori. 2003. Luonnonkirja 6. WSOY. Helsinki.
14. Arjanne, Leinonen, Nyberg, Palosaari, Vehmas. 2004. Koulun biologia ja maantieto 6. Otava. Helsinki

Äidinkieli:

15. Krokfors, Lindman, Marttinen, Parvela. 2002. Kultainen aapinen. Tammi. Helsinki.
16. Kallioniemi, Raikunen. 2005. Hauska matka aapinen. Otava. Helsinki.
17. Wäre, Lerkkanen, Suonranta-Hollo, Korolainen, Parkkinen, Kirkkopelto, Ketonen. 2006.
18. Pikkumetsän aapinen. WSOY. Helsinki.
19. Parvela, Krokfors, Lindman. 2003. Kultainen lukukirja. Tammi. Helsinki.
20. Kyllijoki, Liuskari, Rokka, Ruuska, Saravesi. 2003. Sanataituri 3. Otava. Helsinki.
21. Wäre, Töllinen, Koskipää. 2003. Uusi salainen kerho 3. WSOY. Helsinki.
22. Haviola, Helin, Ilomäki-Keisala, Katajamäki, Siter. 2007. Kulkuri 4. WSOY. Helsinki.
23. Wäre, Töllinen, Koskipää. 2004. Uusi salainen kerho 4. WSOY. Helsinki.
24. Kyllijoki, Liuskari, Rokka, Ruuska, Saravesi. 2004. Sanataituri 4. Otava. Helsinki.
25. Komulainen, Ahlvik, Alhainen, Kivikko, Solastie. 2003. Kirjakuja 5. Tammi. Helsinki.
26. Kyllijoki, Liuskari, Rokka, Ruuska, Saravesi. 2003. Sanataituri 5. Otava. Helsinki.
27. Wäre, Töllinen, Koskipää. 2006. Uusi salainen kerho 5. WSOY. Helsinki.
28. Wäre, Töllinen, Koskipää. 2007. Uusi salainen kerho 6. WSOY. Helsinki.
29. Kyllijoki, Liuskari, Rokka, Ruuska, Saravesi. 2005. Sanataituri 6. Otava. Helsinki.
30. Komulainen, Ahlvik, Alhainen, Kivikko, Solastie. 2005. Kirjakuja 6. Tammi. Helsinki.
31. Mikkola, Luukka, Ahonen. 2005. Taito 7. WSOY. Helsinki.
32. Hellström, Kuusento, Liuskari, Lottonen, Ruuska. 2006. Aleksis 7. Otava. Helsinki.

33. Kuukka, Lehtinen, Nampajärvi. 2004. Sisu 7. Tammi. Helsinki.
34. Hellström, Kuusento, Liuskari, Lottonen, Ruuska. 2005. Aleksis 8. Otava. Helsinki.
35. Mikkola, Luukka, Ahonen. 2006. Voima 8. WSOY. Helsinki.
36. Artikainen, Hankala, Kuukka, Lehtinen. 2004. Sisu 8. Tammi. Helsinki.
37. Hellström, Kuusento, Liuskari, Lottonen, Ruuska. 2002. Aleksis 9. Otava. Helsinki.
38. Artikainen, Kuukka, Lehtinen, Panhelainen, Saarikivi, Taipale. 2006. Sisu 9. Tammi. Helsinki.
39. Mikkola, Luukka. 2007. Taju 9. WSOY. Helsinki.

Matematiikka:

40. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2001. Laskutaito 1, syksy. WSOY. Helsinki
41. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2001. Laskutaito 1, kevät. WSOY. Helsinki.
42. Putkonen, Sinnemäki, Arhoma, Tikka. 2001. Matikkamatka 1, syksy. Tammi. Helsinki.
43. Putkonen, Sinnemäki, Arhoma, Tikka. 2002. Matikkamatka 1, kevät. Tammi. Helsinki.
44. Putkonen, Sinnemäki, Arhoma, Tikka. 2003. Matikkamatka 2, syksy. Tammi. Helsinki.
45. Putkonen, Sinnemäki, Arhoma, Tikka. 2003. Matikkamatka 2, kevät. Tammi. Helsinki.
46. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2002. Laskutaito 2, syksy. WSOY. Helsinki.
47. Haapaniemi, Mörsky, Tikkanen, Vehmas, Voima. 2002. Tuhattaituri 2a. Otava. Helsinki.
48. Haapaniemi, Mörsky, Tikkanen, Voima. 2003. Tuhattaituri 2b. Otava. Helsinki.
49. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2003. Laskutaito 2, kevät. WSOY. Helsinki.
50. Putkonen, Sinnemäki. 2001. Matikkamatka 3, syksy. Tammi. Helsinki.
51. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2002. Tuhattaituri 3b. Otava. Helsinki.
52. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2002. Tuhattaituri 3a. Otava. Helsinki.
53. Rikala, Ilmavirta, Uus-Leponiemi, Sintonen. 2003. Laskutaito 3, kevät. WSOY. Helsinki.
54. Rikala, Ilmavirta, Uus-Leponiemi, Sintonen. 2003. Laskutaito 3, syysosa. WSOY. Helsinki.
55. Putkonen, Sinnemäki, Lemmetty. 2002. Matikkamatka 3, kevät. Tammi. Helsinki.
56. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2004. Laskutaito 4 syysosa. WSOY. Helsinki.
57. Rikala, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2005. Laskutaito 4 kevätosa. WSOY. Helsinki.
58. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2003. Tuhattaituri 4a. Otava. Helsinki.
59. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2004. Tuhattaituri 4b. Otava. Helsinki.
60. Koivisto, Salonen, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2005. Laskutaito 5, syysosa. WSOY. Helsinki.
61. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2005. Tuhattaituri 5b. Otava. Helsinki.
62. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2005. Tuhattaituri 5a. Otava. Helsinki.
63. Koivisto, Salonen, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2006. Laskutaito 5 kevätosa. WSOY. Helsinki.
64. Asikainen, Fälde, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2006. Tuhattaituri 6a. Otava. Helsinki.
65. Koivisto, Salonen, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2006. Laskutaito 6, syysosa. WSOY. Helsinki.
66. Latva, Tolvanen, Tuomaala, Järvinen, Makkonen. 2006. Kolmio %. Tammi. Helsinki.
67. Järvinen, Latva, Makkonen. 2005. Kartio 1. Tammi, Helsinki.
68. Järvinen, Latva, Makkonen, Vahviainen. 2003. Kartio 2. Tammi. Helsinki.
69. Latva, Tolvanen, Tuomaala, Järvinen, Makkonen. 2006. Kolmio 2. Tammi. Helsinki.
70. Latva, Tolvanen, Tuomaala. 2007. Kolmio 3. Tammi. Helsinki.
71. Järvinen, Latva, Makkonen, Vahviainen. 2004. Kartio 3. Tammi. Helsinki.
72. Järvinen, Latva, Makkonen. 2005. Kartio 4. Tammi. Helsinki.
73. Laurinolli, Luoma-aho, Sankilampi, Selenius, Talvitie. 2003. Laskutaito 7. WSOY. Helsinki.

74. Laurinolli, Luoma-aho, Sankilampi, Talvitie, Vähä-Vahe. 2004. Laskutaito 8. WSOY. Helsinki.
75. Laurinolli, Luoma-aho, Sankilampi, Talvitie, Vähä-Vahe. 2006. Laskutaito 9. WSOY. Helsinki.
76. Latva, Tolvanen, Tuomaala, Järvinen, Makkonen. 2006. Kolmio 1. Tammi. Helsinki.
77. Heinonen, Luoma, Mannila, Tikka. 2006. Pii 7. Otava. Helsinki.

Terveystieto:

78. Orkovaara, Cacciatore, Furman, Hirvihuhta, Hämäläinen, Kekki, Korteniemi-Poikela. 2004. Dynamo. Tammi. Helsinki.
79. Reinikkala, Ryhänen, Penttinen, Penttilä, Pesonen, Vertio. 2005. Terveystietä. WSOY. Helsinki.
80. Eloranta, Kalaja, Korhonen, Nykänen, Välimaa. 2005. Terveystietä. Otava. Helsinki.

Kotitalous:

81. Haverinen, Löytty-Rissanen, Näveri. 2005. Kotitaloustaito 7. Tammi. Helsinki.
82. Hämäläinen, Isotalo, Kojo, Mäkinen. 1999. Kotitalouden perustaidot. Otava. Helsinki.
83. Immonen, Liimatainen, Palojoki. 2004. Hyvää Pataa. WSOY. Helsinki.

Yhteiskuntaoppi:

84. Putus-Hilasvuori, Ukkonen, Ojakoski. 2005. Yhteiskunta nyt 9. WSOY. Helsinki.
85. Halavaara, Lehtonen, West. 2006. Kaleidoskooppi 9. Tammi. Helsinki.

Myöhemmin saapuneet ja selvitystä varten tarkastetut kirjat:

- Arjanne, Laaksonen, Maijala. 2006. Koulun ympäristötieto 2. Otava. Helsinki.
- Lehtonen, Rinta-aho, Tiainen, Waronen. Horisontti yhteiskuntaoppi. Otava. Helsinki.
- Kallioniemi, Raikunen 2006. Hauska matka lukukirja. Otava. Helsinki.
- Haapaniemi, Mörsky, Tikkanen, Vehmas, Voima. 2006. Tuhattaituri 1a. Otava. Helsinki.
- Haapaniemi, Mörsky, Tikkanen, Vehmas, Voima. 2002. Tuhattaituri 1b. Otava. Helsinki.
- Koivisto, Salonen, Sintonen, Uus-Leponiemi, Ilmavirta. 2006. Laskutaito 6, kevätosa, WSOY. Helsinki.
- Arjanne, Jortikka, Leinonen, Nyberg, Palosaari, Uusi-Viitala. 2004. Koulun ympäristötieto 4. Otava. Helsinki.
- Asikainen, Fälden, Nyrhinen, Rokka, Vehmas. 2006. Tuhattaituri 6b. Otava. Helsinki.

KYSELYLOMAKE

YKSITYISTALOUS

Sisältääkö oppikirja sisältöä:	Ei lainkaan	Vähän	Jossain määrin	Melko paljon	Paljon
A. Yksityistalouden merkityksestä					
A1. Palkoista, tuloista, veroista	1	2	3	4	5
A2. Elämisen kustannuksista	1	2	3	4	5
A3. Kulutustottumuksista ja -tyyleistä	1	2	3	4	5
A4. Taskurahoista ja lasten omista rahoista	1	2	3	4	5
B. Suunnittelusta ja seurannasta					
B1. Miten tulot asettavat rajat kulutukselle	1	2	3	4	5
B2. Muuttuvista menoista, kiinteistä menoista	1	2	3	4	5
B3. Budjetista (hanke-, vuosi-)	1	2	3	4	5
C. Käytännön taloudenpidosta					
C1. Pankkitileistä tai tiliotteista	1	2	3	4	5
C2. Laskujen maksutavoista, maksutapojen hinnoista	1	2	3	4	5
C3. Pankki- ja luottokorteista	1	2	3	4	5
C4. Sähköisestä ostamisesta ja maksamisesta	1	2	3	4	5
C5. Eräpäivästä	1	2	3	4	5
C6. Kirjanpidosta	1	2	3	4	5
D. Hankinnoista ja ostamisesta					
D1. Hinta- ja laatuvertailuista	1	2	3	4	5
D2. Myyntihinnoista ja yksikköhinnoista	1	2	3	4	5
D3. Tuotteiden merkinnöistä	1	2	3	4	5
D4. Ostopäätöksen vaikutuksesta omaan talouteen ja ympäristölle	1	2	3	4	5
D5. Ostokuitin tiedoista ja käytöstä	1	2	3	4	5

E. Säästämisestä					
E1. Säästötavoitteesta	1	2	3	4	5
E2. Pankkitalletuksista	1	2	3	4	5
E3. Sijoitusrahastoista	1	2	3	4	5
E4. Arvopapereista	1	2	3	4	5
E5. Vakuutuksista	1	2	3	4	5
F. Lainaamisesta					
F1. Pankkilainasta	1	2	3	4	5
F2. Luottokorteista	1	2	3	4	5
F3. Tililuotoista ja kertaluotoista	1	2	3	4	5
F4. Rahan hinnasta (korot)	1	2	3	4	5
F5. Lainan lyhennystavoista	1	2	3	4	5
F6. Laina-ajan pidentämisestä	1	2	3	4	5
F7. Vakuuksista	1	2	3	4	5
F8. Takaajan vastuusta	1	2	3	4	5
F9. Omasta maksukyvyistä	1	2	3	4	5
G. Maksamatta jättämisestä					
G1. Eräpäivästä	1	2	3	4	5
G2. Viivästyskorosta	1	2	3	4	5
G3. Perinnästä	1	2	3	4	5
G4. Tuomioistuimesta	1	2	3	4	5
G5. Ulosotosta	1	2	3	4	5
G6. Sakoista, veroista ja vakuutusmaksuista	1	2	3	4	5
G7. Luottotiedoista ja maksuhäiriömerkinnöistä	1	2	3	4	5
H. Taloudellisista ongelmista					
H1. Velka- ja talousneuvonnasta	1	2	3	4	5
H2. Maksujärjestelyistä	1	2	3	4	5
H3. Velkajärjestelyistä	1	2	3	4	5

KAUPANKÄYNTI JA KULUTTAJAOIKEUS

I. Lainsäädännöstä

I1. Kuluttajansuojalaista	1	2	3	4	5
I2. Hintamerkinnoistä	1	2	3	4	5
I3. Tuotteiden merkinnöistä	1	2	3	4	5
I4: EY- lainsäädännön ja Suomen lainsäädännön suhteesta	1	2	3	4	5

J. Kuluttajasta kaupan osapuolena

J1. Kaupasta sopimuksena	1	2	3	4	5
J2. Kuluttaja-asiamiehen valvontakeinoista	1	2	3	4	5
J3. Ostajan velvollisuuksista	1	2	3	4	5
J4. Alaikäisestä ostajana	1	2	3	4	5
J5. Etämyynnistä ja kotimyynnistä	1	2	3	4	5
J6. Käytetyn tavaran kaupasta	1	2	3	4	5
J7. Ostamisesta toiselta kuluttajalta	1	2	3	4	5

K. Markkinoinnista

K1. Sopimattomasta tai harhaanjohtavasta markkinoinnista	1	2	3	4	5
K2. Alennusmyynneistä ja erikoistarjouksista	1	2	3	4	5
K3. Markkinointiarpajaisista	1	2	3	4	5
K4. Kylkiäisistä ja yhdistetyistä tarjouksista	1	2	3	4	5
K5. Luottojen markkinoinnista	1	2	3	4	5
K6. Myyntihinnasta ja yksikköhinnasta	1	2	3	4	5
K7. Riittävästä ja oikeista tiedoista	1	2	3	4	5
K8. Kuluttaja-asiamiehen valvontakeinoista	1	2	3	4	5

L. Tavarän virheestä

L1. Mikä virhe on?	1	2	3	4	5
L2. Kuluttajan oikeudesta hyvitykseen	1	2	3	4	5
L3. Takuusta	1	2	3	4	5

L4. Reklamaatiosta	1	2	3	4	5
M. Kuluttajien neuvonnasta ja oikeudellisesta avusta	1	2	3	4	5
MARKKINOINTIVIESTITÄ JA KAUPALLINEN VAIKUTTAMINEN					
N. Markkinoinnin tarkoituksesta ja kustannuksista	1	2	3	4	5
O. Missä markkinointia voi kohdata?(mainoksista, sponsoroinnista, tuote-esittelyistä, suoramarkkinoinnista)	1	2	3	4	5
P. Mistä tunnistaa markkinoinnin (piilomainonta, mainosviestien peittely, mainonnan ja tiedon ero)?	1	2	3	4	5
Q. Mainonnan vaikutuksesta					
Q1. Ihanteiden hyödyntämisestä	1	2	3	4	5
Q2. Sosiaalisesta hyväksynnästä	1	2	3	4	5
Q3. Trendeistä	1	2	3	4	5
Q4. Sukupuolirooleista mainonnassa	1	2	3	4	5
R. Markkinoinnin arvioinnista					
R1. Viestien, kuvien ja kielen analysoinnista	1	2	3	4	5
R2. Mainostajista (kuka mainostaa?)	1	2	3	4	5
R3. Voiko mainoksilta välttyä?	1	2	3	4	5
R4. Hyvästä mainoksesta ja harhaanjohtavasta mainoksesta	1	2	3	4	5
R5. Markkinoinnin säädöksistä	1	2	3	4	5
KULUTUS, YMPÄRISTÖ JA ETIIKKA					
S. Ihmisen ja luonnon välinen vuorovaikutus					
S1. Kestävästä kehityksestä	1	2	3	4	5
S2. Kulutuksen vaikutuksista ympäristöön	1	2	3	4	5
S3. Ekologisesta jalanjäljestä	1	2	3	4	5
S4. Omasta vastuusta ympäristöstä	1	2	3	4	5
S5. Kuluttajan vaikutusmahdollisuuksista	1	2	3	4	5

T. Jätteet					
T1. Ostamatta jättämisestä	1	2	3	4	5
T2. Tavarain korvaamisesta palvelulla	1	2	3	4	5
T3. Tavarain huollosta ja korjauksesta	1	2	3	4	5
T4. Vuokrauksesta ja kimpahankinnoista	1	2	3	4	5
T5. Lajittelusta, uusiokäytöstä, kierrätyksestä ja kompostoinnista	1	2	3	4	5
U. Ympäristöystävälliset tuotteet					
U1. Ympäristömerkinnöistä	1	2	3	4	5
U2. Ylipakkaamisesta	1	2	3	4	5
U3. Uusiutuvista raaka-aineista	1	2	3	4	5
U4. Ekologisesta selkärepuusta ja MIPS-arvosta	1	2	3	4	5
U5. Eko-ostajan oppaasta	1	2	3	4	5
V. Energiankulutus					
V1. Kodinkoneiden energiankulutuksesta	1	2	3	4	5
V2. Liikenteestä (yks.autoilu, joukkoliikenne)	1	2	3	4	5
V3. Lämpimän veden kulutuksesta	1	2	3	4	5
V4. Kodin lämmitystavoista	1	2	3	4	5
X. Eettiset valinnat					
X1. Lapsityövoiman käytöstä	1	2	3	4	5
X2. Työntekijöiden palkkauksesta	1	2	3	4	5
X3. Eläinten kohtelusta	1	2	3	4	5
X4. Tuotanto-olosuhteiden ja -tapojen ekologisuudesta	1	2	3	4	5
X5. Kehitysmaiden asemasta maailmankaupassa	1	2	3	4	5
ELINTARVIKKEET					
Y. Elintarvikkeiden koostumus ja muut merkinnät					
Y1. Raaka-aineista, lisäaineista, säilöntäaineista	1	2	3	4	5
Y2. Pakkauksessa vaadittavista tiedoista	1	2	3	4	5
Y3. E-koodiavaimesta	1	2	3	4	5

Y4. Kulutusta ohjaavista merkinnöistä, hintamerkinnöistä	1	2	3	4	5
Z. Elintarvikkeiden käsittely ja terveysvaikutukset					
Z1. Geenitekniikasta ja – manipulaatiosta	1	2	3	4	5
Z2. Säteilystä	1	2	3	4	5
Z3. Uuselintarvikkeista	1	2	3	4	5
Z4. Funktionaalisista elintarvikkeista	1	2	3	4	5
Å. Ympäristöön liittyvät eettiset kysymykset					
Å1. Luomutuotteista	1	2	3	4	5
Å2. Lähiruoasta, tuotteiden kuljetuksesta	1	2	3	4	5
Å3. Eläinten kohtelusta (kuljetukset, häkkikanalat)	1	2	3	4	5
Å4. Elintarviketuotannon valvonnasta	1	2	3	4	5
Å5. Kriiseistä, Esim. Hullun lehmän tauti	1	2	3	4	5
TUOTETURVALLISUUS					
Ä. Tapaturmat					
Ä1. Tapaturmien merkityksestä taloudellisesti ja terveydellisesti	1	2	3	4	5
Ä2. Tapaturmien merkityksestä yksilöllisesti ja kansantaloudellisesti	1	2	3	4	5
Ä3. Tapaturmien ehkäisystä	1	2	3	4	5
Ö. Tuoteturvallisuus ja vaaralliset tuotteet					
Ö1. Tuoteturvallisuuslainsäädännön merkityksestä kuluttajalle	1	2	3	4	5
Ö2. Tuotteiden turvallisuusvaatimuksista	1	2	3	4	5
Ö3 Käyttöohjeesta	1	2	3	4	5
Ö4. Varoitusmerkinnöistä	1	2	3	4	5
Ö5. Vaarallisesta tuotteesta ilmoittamisesta terveystarkastajalle ja Kuluttajavirastolle	1	2	3	4	5

Ö6. Viallisesta tuotteesta saatavasta korvauksesta (kuluttajansuojalaki)	1	2	3	4	5
Ö7. Viallisten tuotteiden korjauksesta ja vahingonkorvauksesta (tuotevastuulaki, tuoteturvallisuuslaki)	1	2	3	4	5